

הכנס ה-19 מחקרי יהודה ושומרון כנס מדעי רב-תחומי

יום חמישי, י"ט סיוון תשס"ט, 11 ביוני 2009
בקמפוס המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
בבניין ראאב (52)

סיוורים נלווים לכנס באזור השומרון
יום שישי, כ' סיוון תשס"ט, 12 ביוני 2009

יו"ר ומארגנת הכנס:

ד"ר מרים ביליג, מנהלת מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן
חברי ועדת ההיגוי: דותן גורן, ד"ר חנה גנדל-גוטרמן,
שיבי דרורי, ד"ר אודי לבל, ד"ר חיה פאסיק,
ד"ר טובית רוזנצוויג, ד"ר אבי שמש וד"ר יוסי שפנייר

הכנס נערך בסיוע:

מכון קק"ל לתולדות הציונות וההתיישבות,
החטיבה להתיישבות, ההסתדרות הציונית העולמית,
ועד מתיישבי גוש קטיף, המרכז להנצחת מורשת גוש קטיף וצפון השומרון
המועצות המקומיות, המועצות האזוריות
והעיריות במרחבי פעילות המו"פ

This publication of the proceedings of the 19th Annual Conference
of Judea and Samaria Studies was made possible
thanks to the generous donation of PRO-ISRAEL (Switzerland)

תמונת השער: עיטור סטוקן וצבע על אומנה בתאטרון בהרודיון
באדיבות משלחת החפירות בהרודיון

תכנית הכנס

יום חמישי, י"ט סיוון תשס"ט, ה-11 ביוני 2009

8:30 הרשמה וכיבוד קל

10:15-8:45 מושב מליאה ראשון אודיטוריום לקס

לזכרו של ד"ר יעקב אשל ז"ל, מייסד המו"פ ומחקרי יהודה ושומרון

יו"ר: ד"ר מרים ביליג

מנהלת מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

ברכות:

פרופ' דן מאירשטיין

נשיא המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

מר יגאל כהן אורגד

נגיד המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

ח"כ ראובן (רובי) ריבלין יו"ר הכנסת

השר הרב פרופ' דניאל הרשקוביץ שר המדע

מר רון נחמן ראש עיריית אריאל

מר אברהם דובדבני יו"ר עמית דירקטוריון קק"ל

פרופ' חנן אשל בשם המשפחה

ד"ר מרים ביליג^{1,2} וד"ר אודי לבל³

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן², המכללה האקדמית ספיר³

הצגת סקר עמדות על ההתיישבות והמתיישבים ביו"ש

12:00-10:30 מושבים מקבילים (א)

מושב א' (אודיטוריום לקס) - מחקרים בתקופת המקרא

יו"ר: פרופ' יהושע שוורץ אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר נח חיות האוניברסיטה העברית בירושלים

גלגל או שכמ? היכן קיים יהושע את טקס הכניסה לארץ המובטחת

ד"ר יגאל לוין המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

האם היה ארון הברית נוכח בקרב מכמש?

פרופ' עמוס פריש אוניברסיטת בר-אילן

כיבוד ירושלים בשני סיפורי מרד מקראיים

ד"ר אמנון שפירא המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

הכתובת מח'רבת אל-קום (מקדה) ופתרון חידת שיר השירים

פרופ' זהר עמר אוניברסיטת בר-אילן

שמן רחץ - פירוש חדש

מושב ב' (אולם 1.4) - איכות הסביבה

יו"ר: פרופ' חיים גבירצמן

האוניברסיטה העברית בירושלים

מר יצחק מאיר איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון

מודעות ומעורבות לקיימות והגנת הסביבה

ביהודה ושומרון

מר ניצן לוי איגוד ערים לאיכות הסביבה יהודה,

האוניברסיטה העברית בירושלים

ניהול פסולת ביו"ש: הפרדה מול שיתוף - היטל ההטמנה כמקרה בוחן

מר אריאל כהן, מר יובל סבר, מר אבי ציפורי

וגב' דינה פיימן רשות הטבע והגנים

ניטור נחלי יהודה ושומרון - הערכת מצב על בסיס ממצאי הדיגום בשנת 2007

ד"ר עמירן ניץ וגב' ורה לובנסקי

השירות המטאורולוגי, בית-דגן

קרניה על סגולה UVB בימים בהירים בישראל

מושב ג' (אולם 2.4) - הפסיכולוגיה של המרחב

יו"ר: פרופ' שולמית קרייטלר אוניברסיטת תל-אביב

ד"ר חנה גנדל-גוטמן¹, פרופ' ישראל נבנצאלי²

וד"ר מרים ביליג^{1,2} המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון¹, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן²

מעורבות במיקום המגורים כמנבאת מוביליות בין אזורים

ד"ר אבירה רייזר וד"ר חיה פאסיק

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

זוגות וזוגיות בתנאי חוסר ודאות פוליטית

גב' חוה קליינמן¹ וד"ר אבירה רייזר² שירותים חברתיים - מעלה אפרים¹, המרכז האוניברסיטאי אריאל

בשומרון²

דיכאון אחרי לידה ותחושות ביחס לאמהות בשומרון

ד"ר הדסה ליטמן-עובדיה¹ וד"ר ניצה דוידוביץ^{1,2} המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון¹, מו"פ

אזורי השומרון ובקעת הירדן²

שביעות רצון, מחויבות, הצלחה בעבודה ורווחה אישית בקרב בוגרי המרכז האוניברסיטאי

אריאל בשומרון

ד"ר דויד שוורץ אוניברסיטת בר-אילן

התאגוד בשלטון המקומי ביהודה ושומרון

מושב ד' (אולם 1.2) - היסטוריה של העת החדשה

יו"ר: פרופ' זאב ספראי אוניברסיטת בר-אילן

מר יהודה זיו ירושלים

על פסל שנפסל

מר זאב ת. ארליך בית ספר שדה, עפרה

כתובת עברית משנת ה'תק"ט/ 1749 בקבר יוסף בשכם

מר דותן גורן אוניברסיטת בר-אילן

המאבק על האחיזה בקברי הנביאים בירושלים

ד"ר אבי ששון המכללה האקדמית אשקלון

חרושת אבן וסיד באזור מודיעין בעת החדשה

ד"ר עודד שי הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל

מורשת, פולקלור ולאומיות: מוזיאונים ואוספים באזור יהודה ובנימין כמקור לביטוי של

האוכלוסייה המקומית

13:30-12:00 מושבים מקבילים (ב)

מושב ה' (אודיטוריום לקס) - היסטוריה וארכאולוגיה של התקופה הרומית והביזנטית

יו"ר: פרופ' חנן אשל אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר דוד עמית רשות העתיקות, ירושלים

לפשרם של מתקני "בית הבד" בחורבת ענים

מר יובל פלג קמ"ט ארכאולוגיה, רשות העתיקות, ירושלים

עיטור מנורה מהכפר ח'גה שבשומרון

ד"ר מרדכי היימן רשות העתיקות ואוניברסיטת בר-אילן

ממצאים חדשים אודות גבולה הצפוני של פלשתינה השלישית בשלהי התקופה הביזנטית

ד"ר עפר שיאון ומר יהודה רפיאנו רשות העתיקות, ירושלים

חורבת גנים - אתר יהודי בצפון שפלת יהודה

פרופ' זאב ספראי אוניברסיטת בר-אילן

הר המלך - היישוב היהודי במערב השומרון

מר ערן מאיר וד"ר בועז זיסו

אוניברסיטת בר-אילן ובית-ספר שדה כפר עציון

חפירות בח'רבת ג'זמג'ום שבגוש עציון, יישוב יהודי מימי הבית השני ושרידי בית יוצר מן

התקופה הרומית המאוחרת

מושב ו' (אולם 1.4) - בוטניקה וחקלאות

יו"ר: ד"ר חיים צבן חברת צנובר בע"מ

פרופ' אליעזר גולדשמידט, מר ניר דכינגר

וד"ר אמיר היימן

הפקולטה לחקלאות ברחובות, האוניברסיטה העברית בירושלים

חלופות, לבטים ומאבקים: לסיכומה של שנת השמיטה תשס"ח

פרופ' מרדכי א' כסלו וגב' אורית שמחוני

אוניברסיטת בר-אילן

בחינת האותנטיות של ממצאים בוטניים יבשים ממערות מפלט: מערת צרויה כמקרה

מבחן

ד"ר שמואל זילכה, מר אביחי חזן, מר אריה רוטבאום, גב' גניה פיינגרש, ד"ר אלון סמך

מכון וולקני

ויסות הבשלת פרי פטל מחוץ לעונה

ד"ר טובית רוזנצויג המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

הסירה הקוצנית לטיפול בסוכרת: מהרפואה העממית למעבדה

מר שאול צבן, ד"ר חיים צבן ומר אסף עופר

חב' צנובר בע"מ

לקראת תכנית אב לחקלאות בשומרון

מושב ז' (אולם 2.4) - ספרות ותקשורת

יו"ר: פרופ' חנה יעוז אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר זיוה פלדמן המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

כיפה אדומה, הנזל וגרטל צועדים בדרך כתמת היהודי הנודד ביצירת אלתרמן

פרופ' אורציון ברתנא המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

הנדודים עצמם נעשים לך מולדת

ד"ר אלחנן שילה מכללת אורות ישראל, אלקנה

אובדן העיר העתיקה ביצירת עגנון

ד"ר אזי לב און המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

קטיפ נט: תקשורת ותחושת קהילה בקרב מפוני גוש קטיף

ד"ר ורד נאמן-חביב ופרופ' דן סאן

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

קול העם ברעו: ניתוח תוכן של כתבות וטוקבקים – המקרה של שנתון יו"ש ודו"ח מוסאוה

מושב ח' (אולם 1.2) - התיישבות, צבא וביטחון

יו"ר: מר איתמר יער

לשעבר המשנה לראש המועצה לביטחון לאומי

ד"ר אהרון יפה המרכז הבינתחומי הרצליה

המלחמה בארץ המרדפים

מר חגי הוברמן עיתונאי

השפעת ההתיישבות ביו"ש על מפות אוסלו

ד"ר עמירם אורן מכון מחקר, ביטחון הארץ

צבא קרקע ומרחב בישראל

ד"ר זאב זיוון המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

גדר ומחסומים בדרום הר חברון

14:30-13:30 הפסקת צהרים

16:00-14:30 מושב מליאה שני אודיטוריום לקס

העקורים מחבל עזה וצפון השומרון - תמונת מצב

יו"ר: תא"ל (מיל.) עמירה דותן, חכ"ל גישור נוה צדק

הרב יגאל קמינצקי רב אזורי חוף עזה, נציג ועד מתיישבי גוש קטיף

בשם העקורים

גב' מרים שפירא מהו"ת, מרכז היערכות והתמודדות בחירום, מועצה אזורית שומרון

היערכות מקדימה של מערכות פסיכו-חברתיות לתכניות ההתנתקות בצפון השומרון

ד"ר משה בן-סימון אוניברסיטת בר-אילן

משמעות השירה הקולקטיבית במהלך יישום תכנית ההתנתקות

מר שי בן-יוסף אוניברסיטת בר-אילן

ארבעה מימדים בשיקום עקורי גוש קטיף - ההיבט הקהילתי

גב' חוה וייס אוניברסיטת בר-אילן, מהו"ת, מרכז היערכות והתמודדות בחירום, מועצה אזורית שומרון

התערבות טיפולית סביב יום השנה לעקירה מגוש קטיף

פרופ' נח מילגרם המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

משאבים פנימיים וחיצוניים המשפיעים על הסתגלות ושיקום שתי קבוצות מגורשי גוש

קטיף

ד"ר ליאור אורן וגב' דפנה בורנשטיין

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

צמיחה ממוקדת פעילות בקרב עקורי גוש קטיף

17:30-16:00 מושבים מקבילים (ג)

מושב ט' (אודיטוריום לקס) - הציונות הדתית – בין מודרניזם לפוסט מודרניזם

יו"ר: פרופ' יוסי כץ אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר אודי לבל המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון והמכללה האקדמית ספיר

"מי הצבר המיתולוגי?" – תפיסת העצמי של הציונות הדתית

ד"ר נסים לאון אוניברסיטת בר-אילן

הציונות הדתית בעידן ההתנחלויות

מר חנן מוזס אוניברסיטת בר-אילן

הציונות הדתית והממלכתיות בין מרכז בורגני לימין תורני

ד"ר חיים משגב המכללה האקדמית נתניה

אל מול אורתודוכסיה משפטית: בג"צ אלון מורה – השלכות עכשוויות

מושב י' (אולם 1.4) - משבר המים בישראל

יו"ר: פרופ' ישעיהו בר-אור המדען הראשי, המשרד להגנת הסביבה, ירושלים

ד"ר יעקב אנקר^{1,2}, פרופ' עקיבא פלכסר¹,

פרופ' אליהו רוזנטל¹ אוניברסיטת תל-אביב, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן²

פיתוח מודל הידרוגיאוכימי אזורי בתנאי חוסר ודאות (יריחו - מחולה)

ד"ר ענת ילין דרור ועמיתים אוניברסיטת תל-אביב

מודל הידרוגיאולוגי לאזור מרסבה פשחה

מר ישי נצר^{1,3}, מר שיבי דרורי^{1,2} ומר גלעד פרוינד³ הפקולטה לחקלאות ברחובות³, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן², מו"פ ההר³

היבטים בהשקיית כרמי ענבי יין באזור ההר

ד"ר שמואל זילכה, מר אסף ינאי ומר ישראל דוד המכון למדעי הצמח, מרכז וולקני

בחינת כנות גלעיניים לעמידות להשקיה בקולחים

מושב י"א (אולם 1.2) - מחקרים בתקופות הקדומות

יו"ר: ד"ר בועז זיסו אוניברסיטת בר-אילן

פרופ' אריאל כהן האוניברסיטה העברית בירושלים

הזריחה והשקיעה של מזל כימה (הפליאדות) וקביעת התאריך המדויק של תחילת המבול

על-ידי התנאים רבי יהושע ורבי אליעזר

פרופ' עמוס פרומקין האוניברסיטה העברית בירושלים

גיל ופרופיל של [אשה שהפכה] נציב מלח

ד"ר נחום כהן המכללה האקדמית לחינוך אחווה

אודות קבלתו של השם אלכסנדר לאונומסטיקון היהודי

פרופ' מרדכי גיחון אוניברסיטת תל-אביב
תעשיית הבשמים ומשחות המרפא והקוסמטיקה
בעין בוקק
ד"ר אבי סולומון יצהר
הלכה פולמוסית במגילת ירושלים החדשה

מושב י"ב (אולם 2.4) - משפחה, חינוך ותרבות

יו"ר: פרופ' נח מילגרם דיקן בית-הספר לתלמידי מחקר, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
פרופ' שרה בן-דוד^{1,2} **וד"ר מלי שחורי**¹
המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן²
סגנון הורות ועמדות כלפי אלימות נגד ילדים בקרב אמהות ובנותיהן, תושבות יהודה ושומרון
ד"ר ניצה דוידוביץ^{1,2} **ופרופ' דן סואני**¹
המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן²
"שברו את הכלים": שבירת המונפול בהשכלה הגבוהה בישראל
ד"ר יוסי שפנייר המכללה האקדמית אורות ישראל, אלקנה
פריחת המחקרים האזוריים והסיוורים הלימודיים ביו"ש בעשור האחרון
ד"ר נסים דנה המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
השומרוני – סאמרי ועגל הזהב

18:00-17:30 כיבוד קל

19:30-18:00 מושב מליאה שלישי אודיטוריום לקס

האם חזון "שתי מדינות לשני עמים" עדיין רלוונטי?

יו"ר: מר אדי אהרונוף

עורך התכנית "היום בחדשות", חדשות ערוץ 1

פרופ' זכי שלום

המכון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ח"כ ישראל חסון קדימה, סגן ראש השב"כ לשעבר

אלוף (מיל.) יפתח רון-טל יו"ר חברת נמלי ישראל, מפקד זרוע היבשה לשעבר

מר דני דיין יו"ר מועצת יש"ע

ד"ר מרים ביליג המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, מנהלת מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן
דברי סיכום

תוכן העניינים

- 11 מושב א - מחקרים בתקופת המקרא
- 15 מושב ב - איכות הסביבה
- 19 מושב ג - הפסיכולוגיה של המרחב
- 23 מושב ד - היסטוריה של העת החדשה
- 27 מושב ה - היסטוריה וארכאולוגיה של התקופה הרומית והביזנטית
- 33 מושב ו - בוטניקה וחקלאות
- 37 מושב ז - ספרות ותקשורת
- 41 מושב ח - התיישבות, צבא וביטחון
- 45 מושב מליאה שני - העקורים מחבל עזה וצפון השומרון - תמונת מצב
- 49 מושב ט - הציונות הדתית - בין מודנזים לפוסטמודרניזם
- 51 מושב י - משבר המים בישראל
- 55 מושב יא - מחקרים בתקופות הקדומות
- 59 מושב יב - חינוך, משפחה ותרבות

מושב א

מחקרים בתקופת המקרא

יו"ר: פרופ' יהושע שורץ

אוניברסיטת בר-אילן

גלגל או שכם?

היכן קיים יהושע את טקס הכניסה לארץ המובטחת?

נח חיות

החוג למקרא, האוניברסיטה העברית, ירושלים

טקס הברית שקיים יהושע (יהושע ח:ל-לה) עם כניסת בני ישראל לארץ - מעין מעמד "הקהל", עורר מאז ומתמיד תהיות רבות. כיצד הגיעו בני ישראל ללב הארץ, לאזור שכם, לפני שסיימו לכבוש את הארץ? מהו היחס בין פרשה זו לציווי שבדברים כז:ב-ח. האם יש קשר בינה ובין דברים יא: כט-ל; כז: יא-יג; לא: יא-יב? מדוע מופיעה הפרשה בשלושה עדי נוסח שונים; בנוה"מ, בתה"ש ובמגילת יהושע מקומראן (4QJoshua) בשלושה מקומות שונים (יהושע ח; ט; ד בהתאמה)? אימתי התחברה הפרשה והאם המיקום השונה מעיד על זמן כתיבתה המאוחר?

ההרצאה תצביע על עירוב מסורות בין גלגל ושכם ביחס לשאלה היכן קיים יהושע את טקס הברית (והקמת המזבח?) בכניסתו לארץ. עירוב מסורות זה מבצבץ מפרשיות התורה שרלוונטיות לנושא זה, ומשתקף היטב בנוסחים השונים של יהושע. המאבק בין שכם לגלגל בשאלה זו, ממשיך ואולי אף מתעצם במקורות בית שני ובמקורות של אחר החורבן. הוא נראה היטב בפירושיהם של יוספוס, פסאודו פילון, אבסביוס וכן במקורות חז"ל: המשנה והתוספתא בסוטה, הירושלמי ובמדרשים. החל מבית שני מצטרף למאבק בין גלגל ושכם הפולמוס האנטי שומרני ואולי גם פולמוס מחדש כנגד הפולחן בגלגל. לסיום, תציע ההרצאה מודל התפתחות של המסורות, מפרשיות התורה ועד למקורות בתר מקראיים תוך שימוש בעיקרון "כפל גירסה".

האם היה ארון הברית נוכח בקרב מכמש?

יגאל לוי

המחלקה למורשת ישראל, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

באמצע הסיפור הדרמטי של "מלחמת העצמאות" של שאול, מגלה שאול כי בנו יונתן נעלם. ברגע זה, מצטט שמואל א יד, יח את שאול, כמצווה על אחיה הכהן, נינו של עלי, "הגישה ארון האלהים" ועוד מסביר, "כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל". בסוף הפסוק הבא חוזר בו המלך ואומר אל הכהן, "אֶסֶף יָדָךְ". אמירה זו עוררה מספר תמיהות אצל מפרשים וחוקרים. הארון לא נזכר קודם בסיפור, אלא שבפסוק ג סופר שהכהן "נשא אפור". לא מסופר מה אירע לארון בהמשך הדברים. השימוש שלכאורה רוצה המלך לעשות בארון, כדי לברר היכן נעלם יונתן, אינו השימוש הרגיל שנעשה בארון הברית. יתר-על-כן, בסוף סיפור נרודי הארון שנשבה על-ידי הפלשתים בקרב אבן העזר מסופר שמהרגע שהארון הושב בבית אבינר ב"גבעה" שבקרית יערים, הוא ישב שם עשרים שנה (שמואל א ז:א-ב). רק בשמואל ב ו מסופר כי דוד, לאחר כיבוש ירושלים, לקח משם את הארון. כיצד ייתכן, אם כן, שהארון היה עם שאול בקרב מכמש, ומה היה תפקידו? הרצאה זו באה לבחון את הפתרונות השונים שהוצעו במחקר לסוגייה זו, את הגרסאות השונות של הטקסט, מציע מספר אפשרויות, מצביע על האפשרות הנראית כמשקפת את המציאות ההיסטורית של ראשית ימי המלוכה.

כבודה של ירושלים בשני סיפורי מרד מקראיים

עמוס פריש

המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן

מטרת ההרצאה היא לעמת התנהגויות של מנהיגים ביחסם לירושלים כמרכז הדתי או המדיני ולברר את המשמעות העולה מכך להערכת דמותם. תחילה נחשוף שלוש הנגדות: 1) בין אבשלום לדוד בסיפור מרד אבשלום: נדר אבשלום, שאם יזכה לשוב לירושלים, יעבוד את ה' (בכברון!); (שמואל ב טו:ח), ניצב בהנגדה להוראת דוד לא לטלטל את ארון הברית בנדודיו (שם, כה), כששו"ב משמש כמילה מנחה מעמתת. בכך קובע דוד את נצחיות קדושת ירושלים, בעוד שאבשלום מעדיף עליה את חברון; 2) בין ירבעם לרחבעם לאחר היקבעות הפילוג: בעוד רחבעם שב לירושלים ומוותר על כוונתו להילחם במורדים, ירבעם מייסד מרכזים דתיים חלופיים לירושלים - בית-אל ודן, ובכך פוגע במעמדה המקודש של העיר (מלכים א יב: כא-לג); 3) הנגדה משולשת, הנבנית על השוואת מפגשי שלושה דורות של מלכי בית דוד עם העם: דוד (שמואל ב ה: א-ג), שלמה (מלכים א ח) ורחבעם (מלכים א יב:א): בעוד שאצל אבותיו, העם בא אל המלך, רחבעם נגרר אחר העם והולך אל הנאספים בשכם. בהליכתו יש מעין פגיעה במעמדה המדיני של ירושלים.

לאחר הצגת ההנגדות ננסה להצביע על המשמעות הספרותית-התיאולוגית שלהן ועל תרומתן להערכת המנהיגים: אבשלום, דוד, שלמה, רחבעם וירבעם. אבשלום וירבעם מוצגים בהקשר זה בצורה שלילית; דוד ושלמה - בצורה חיובית, ואילו רחבעם מוצג כדמות מורכבת - ההנגדה בינו לירבעם מאירה אותו באור חיובי, אך ההנגדה בינו לאבותיו מטילה צל מסוים עליו.

הכתובת מח'רבת אל-קום (מקדה), ופתרון חידת שיר השירים

אמנון שפירא

המחלקה למורשת ישראל, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

נציג כמה שאלות, נחבר ביניהן, ונציע להן פתרון.

א. במערה בח'רבת אל-קום, המזוהה עם העיר המקראית מקדה שביהודה, נמצאה כתובת מימי הבית הראשון, ובה נכתב: "לה" (= שם המפורש במילואו) ולאשרתו", וכתובת ישראלית דומה התגלתה במקום נוסף. כתובות אלה מלמדות, שהאמונה העממית האלילית שרווחה אז בישראל, זיווגה לה' בת-זוג. ה"אשרה" עצמה נזכרת הרבה במקרא, ופולחנה היה בגדר סכנה לאמונה באל המקראי, המופשט והמונתיאיסטי.

ב. במקרא שכיחה הופעת ה"כרובים" (מעל ארון העדות במשכן), וחז"ל אף שיוו להם דמות "זכר החובק את הנקבה". ומכאן שאלות נוקבות: הן ביחס להגשמת האלוהות (במקרא), והן ביחס למיניות הבוטה שלה (בחז"ל).

ג. מגילת שיר השירים, המתארת אהבה אירוסית בין זכר לנקבה, היא חידה, הנובעת מהתיאור החושני של יחסים כאלה, וללא משמעות ערכית-מוסרית נלווית, כמקובל בקאנון המקראי.

ד. השוואה כוללנית בין שיה"ש לשיירי אהבה מן המזרח הקדום (שירת האהבה המצרית, וזו השומרית), שבהם תוארו האלים באמצעות יחסי זכר נקבה, וגם בדיקת עמדת כמה מן החוקרים בתחום זה (כמו קרמר, פוקס, צפתי קליין) מלמדת, שלשיה"ש קדמה מסורת

- שירית-אלילית, שתיארה את יחסי האלים כיחסי זכר ונקבה, ושירה כזו, שהדיה הגיעו גם לישראל, היוותה איום על המונותיאזם הישראלי המופשט.
- המסקנות מניתוח של הנ"ל הן כדלקמן:
1. בישראל הקדומה אכן רווחה אמונה עממית אלילית בקיומה של "אשרה", גם בהיותה בת זוגו, כביכול, של ה' (אמונה, שמהו משורשיה המדרשיים, הקבליים והחסידיים, מבצבץ עד היום).
  2. חז"ל נקטו צעד נועז, כשהכניסו את מגילת שיה"ש לקאנון המקראי, כדי שתשמש סובלימציה (עידון) לתופעה חמורה זו שהייתה קיימת בישראל הקדומה; וזאת, על ידי אימוצה, תוך הענקת משמעות חדשה ואלגורית לה, ההולמת את הדת הישראלית (וכפי שנהגה התורה עצמה גם במקרים אחרים, כמו בקורבנות).
  3. הכתובת הישראלית שנתגלתה במקדה היא עדות לעוצמת התפישה האלילית שהייתה רווחת בישראל, והיא גם המסבירה את התגובה הבוטה של חז"ל כנגדה.

שָׁמֶן רֶחֶץ - פִּירוּשׁ חָדָשׁ

זהר עמר

המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

בחפירות העיר שומרון (1910) התגלו אוסטרקונים בחדרי המחסנים שסמוך לארמון המלך (מאה שמינית לפנה"ס), ובעשרה מהם נמצא הנוסח: 'נבל שמן רחץ'. מחקרים רבים עסקו בהוראת המונח 'רחץ', ודומה שהדבר המוסכם על כולם שמדובר ב'שמן' שהופק מעץ הזית. בין הפירושים השונים שהוצעו שהכוונה לשמן לסיכה או לרחצה ולטהרה (שמן 'רחץ', בבנין קל בינוני). פירוש רווח אחר הוא שמדובר בשמן זך, טהור, כפריט מזון או קוסמטי או שמדובר ב'שמן כתית', שהופק באמצעות השרייה במים.

מחקרנו מורה שהמונח 'שמן רחץ' (כשם סביל - רֶחֶץ), המופיע בחרסי שומרון, השתמר כנראה בכמה מקורות מימי הביניים המתחייחים לשמן זית איכותי שיוצר בארץ-ישראל וסוריה, בשמו הערבי "זית אלמע'סול", דהיינו שמן שטוף. השמן עבר תהליך שטיפה במים על-מנת להסיר את ריחו וטעמו על-מנת להפכו לשמן בסיס, כשמן נושא ניטראלי, כנראה לצורך ערבובו בכשמים או בשמנים ארומטיים אחרים. לטכניקת ייצור שמן זה והכלים הנזכרים בהקשר זה במקורות ערבים, ניתן למצוא עדויות ארכאולוגיות באתרים אחדים מארץ-ישראל והמתארכים לתקופת הברזל. לפי הצעתנו מדובר איפוא בסוג שמן מיוחד, באחד מהמוצרים היוקרתיים שאוחסנו בבתי האוצר של מלכי ישראל.

מושב ב

איכות הסביבה

יו"ר: פרופ' חיים גבירצמן
האוניברסיטה העברית בירושלים

מודעות ומעורבות לקיימות והגנת הסביבה ביהודה ושומרון

יצחק מאיר

איגוד ערים לאיכות הסביבה שומרון

המודעות למשבר הסביבתי הגלובלי גוברת גם במדינת ישראל. גובר הלחץ הציבורי למדיניות של שימור הסביבה והתייחסות יותר מקיימת בקבלת החלטות. אזור יהודה ושומרון מאובחן כמקרה קיצוני של מטרדים חוצי גבולות ומאופיין כאזור שקורים בו תהליכים שונים, בעיקרם גיאופוליטיים וביטחוניים, המנוכרים מטבעם לצרכים של הגברת הקיימות ושימור הסביבה. חוסר ודאות לגבי הסדר הקבע, כמו גם מחלוקת אידיאולוגית ופוליטית, אינם מתמרצים התייחסות של הממסד לבעיות האזור בהיבט של שמירת האינטרסים של הדורות הבאים. למרות זאת ניתן להבחין בשינוי עמדות בהתיישובות הישראלית ביהודה ושומרון בתחומים רבים, המביאים ליותר הגנה על הסביבה וביטויים של פיתוח בר-קיימא. בתכנון האזורי והמקומי ישנה גישה המחייבת פתרונות סביבתיים לפני אישור תוכניות בנייה. ישנם יישובים בהם קיים מעבר לבנייה משמרת קרקע. בנושא הקרינה ישנה הקפדה למניעת נזקים מקרינה בלתי מייננת כמו מתקנים סולאריים, ומקרינה מייננת בעיקר באזורים החשודים כנגועים בגז רדון (גוש אדומים).

למניעת זיהום אקוויפר ההר ישנן התפתחויות רבות בתחום הטיפול בשפכים (כ-70% מהיישובים הטיפול נאות) ובהגבלת הזיהום מאתרי פסולת פיראטים (כמו צו איסור הכנסת פסולת ליהודה ושומרון). מחזור פסולות הוא מועט יחסית, אולם קיימת פעילות בתחום הקומפוסטציה. מספר מפעלים עוסקים במיחזור אלקטרוניקה, דלקים, צמיגים, שפכים רעילים, פסולת רפואית ופסולת בניין. קיימים מספר פרויקטים, ועוד אחרים בהקמה, בתחום ניצול קולחים לחקלאות, בנייה ירוקה ופרויקטים בתחום האנרגיה המתחדשת. הוקמו בשנים האחרונות מספר יישובים וחוות חקלאיות בעלי אורח חיים אקולוגי וחקלאות בשיטות של פרמקלצ'ר, והתפתחותם מצביעה על תופעה התיישבותית מעניינת. תחום החינוך הסביבתי הולך ומתפתח הן במוסדות הפורמליים והן בכלתי פורמליים, והדרישה לכך מבטאת הגברת המודעות בקהילה. בחינת ההישגים החלקיים של קיימות מקומית באזור יהודה ושומרון, בו קיימת בולטות לקונפליקטים סביבתיים ביחס לאזורים אחרים בארץ, מאפשרת לצפות במגמה של עלייה ביוזמות סביבתיות מקומיות כביטוי למעורבות חברתית קהילתית ביישובים ממניעים אידיאולוגיים.

ניהול פסולת ביהודה ושומרון -

הפרדה מול שיתוף - היטל ההטמנה כמקרה בוחן

ניצן לוי

איגוד ערים לאיכות הסביבה יהודה והאונברסיטה העברית בירושלים

היטל ההטמנה הוחל בישראל מיולי 2007 כדי לטפל בכשל שוק, שבמסגרתו התשלום עבור סילוק פסולת באמצעות הטמנה סניטרית לא כיסה את העלויות החיצוניות הכרוכות בהטמנת הפסולת באתרי ההטמנה בארץ. חקיקת ההיטל הוחלה כמות שהיא בהתיישובות הישראלית ביהודה ושומרון, כך שכל האתרים הישראליים מחויבים בהיטל הטמנה עבור כל פסולת הנכנסת בשעריהם. באתרי ההטמנה שאינם בתחום ההתיישובות הישראלית לא הוחל היטל ההטמנה, ובהתאם, לקוחותיהם הישראליים והפלשתינים אינם חייבים בו. מצב זה יצר עיוות, שבמסגרתו הפלשתינים המטמינים באתרים ישראלים חייבים בהיטל הטמנה, שלא

ניתן לגבות מהם, שכן הם אינם מסוגלים ואינם מעוניינים לשלמו. במצב עניינים זה, ומכיוון שהחייבים בהיטל הם מפעילי האתרים ולא יצרני הפסולת, נופל היטל ההטמנה בגין הפסולת הפלשתינית על מפעילי האתרים הישראליים, המסבדים ממילא, עוד מקדמת דנא, את סילוק הפסולת הפלשתינית, המטופלת באתרי ההטמנה הישראליים באיו"ש. הטיפול בבעיה וההצעות לפתרונה על-ידי מפעילי האתרים הישראליים באיו"ש, הלקוחות הישראליים, לרבות הלקוחות מחוץ לאזור, המשרד להגנת הסביבה והמנהל האזרחי ליהודה ושומרון, הם קריטיים לפתרון ראוי של בעיה זאת.

במחקר נדונה השתלשלות העניינים, נותחו השלכות הבעיה על איכות הסביבה, על הפתרונות הרצויים לפסולת ביהודה ושומרון, על הפרדה או שיתוף בטיפול בפסולת ביהודה ושומרון, הגורמים שהשפיעו על מדיניות או חוסר המדיניות של הצדדים, ועל עמדותיהם ומניעיהם של בעלי העניין העיקריים. בסיכום הוסקו מסקנות לגבי השאלה כיצד טיפול בכשל שוק בישראל, הופך בעצמו לכשל שוק חדש, בעל השלכות סביבתיות מיידיות ונראות לעין בתחום ניהול סביבתי חוצה גבולות בין ישראל לפלשתינים, והחלופות לטיפול בו.

ניטור נחלי יהודה ושומרון -

הערכת מצב על בסיס ממצאי הדיגום בשנת 2007

אריאל כהן, יובל סבר, אבי ציפורי ודינה פיימן

היחידה הסביבתית, רשות הטבע והגנים

ביהודה ושומרון חיים כ-2.8 מיליון איש. השפכים של כ-2 מיליון איש אינם עוברים טיפול נאות להסרת המזהמים, בשל קונפליקטים ומגבלות כלכליות. כמות השפכים המיוצרים ביהודה ושומרון, נכון לשנת 2007, מוערכת בכ-73.5 מלמ"ק בשנה. נפח הזרימות העיליות, מוערך בכ-29 מלמ"ק בשנה. יתרת השפכים מסולקת לסביבה באמצעות בורות סופגים או הזרמות לנחלים. לסילוק זה יש השלכות סביבתיות רבות, בשל הרגישות ההידרולוגית הגבוהה באזור. תוצאות הניטור מצייגות באופן כמותי ואיכותי את מצב המים בנחלים העיקריים. בנחלים אלו זורמים שפכים גולמיים או קולחים באיכות ירודה המגיעים ממערכות שפכים עירוניות. בעבודה נדגמו 14 תחנות ב-9 אגני ניקוז: קישון, שכם, קנה, שילה, שורק, מודיעים, מכמש, קדרון וחברון. מקורות הזיהום בצד הפלשתיני רבים: שפכים גולמיים מחברון, מזרח בית לחם, רמאללה, שכם וג'נין זורמים בנחלים. מקורות הזיהום בצד הישראלי גם כן לקויים, ונדרש פתרון מידי לטיפול בשפכי קריית ארבע ובשפכי ירושלים והסביבה, הזורמים בנחל קדרון. הנחלים אליהם מסולקים עיקר השפכים הם: נחל קדרון - 11.8 מלמ"ק/שנה; נחל חברון - 5.7 מלמ"ק/שנה; נחל שכם - 3.4 מלמ"ק/שנה. מנתוני מיפוי GIS שנעשה, עולה כי אורך זרימת השפכים בנחלים הוא כ-178 ק"מ. הזרימות המשמעותיות ביותר הן בנחלים חברון, קדרון ושכם. השפכים הגולמיים בנחלים שכם, חברון, מודיעים ויובלי נחל שילה זורמים על פני אזורי המילוי של אקוויפר ירקת"ן, ומהווים פוטנציאל זיהום.

קרינה על סגולה (UV-B) בימים בהירים בישראל

עמירן ינץ וורה ליובנסקי

השירות המטאורולוגי, בית-דגן

קרינה על סגולה (Ultra-Violet) היא קרינה אלקטרומגנטית בעלת אורך גל בתחום 100-400 ננומטר (בעוד תחום האור הנראה משתרע בין 400-750 ננומטר). בהתאם להמלצת WMO יש לחלק את תחום הקרינה על סגולה לשלוש תתי-קבוצות:

1. UVA - קרינה על סגולה בתחום אורכי הגל שבין 320-400 ננומטר (תחום אנרגיה נמוכה).
2. UVB - קרינה על סגולה בתחום אורכי הגל שבין 280-320 ננומטר (תחום אנרגיה בינונית).
3. UVC - קרינה בתחום אורכי הגל שבין 100-280 ננומטר (תחום אנרגיה גבוהה). המקור לעוצמה הגבוהה ביותר של קרינה על סגולה בטבע היא השמש. שטף הקרינה העל סגולה UVB הנופלת על-פני משטח מגיע בכצורה של קרינה ישירה (ניצבת) ובצורה של קרינה מפוזרת (על-ידי מרכיבי האטמוספירה ובעיקר אידוסולים). קרינה על סגולה בתחום אורכי הגל הקצרים (פחות מ-295 ננומטרים) נבלעת על-ידי שכבה האוזון בסטרטוספירה, בגובה שבין 40-50 ק"מ מעל כדור הארץ.

הקרינה הגלובלית היממתית (סכום הקרינה הישירה והקרינה המפוזרת הנופלות על משטח אופקי) בתחום UVB תלויה בגובה השמש ואורך היום, במיקום הגיאוגרפי, בעננות, בשקיפות האטמוספירה, בעובי עמודת האוזון, באידוסולים ובכיסוי המשטח. נחקרו סדרות של קרינה UVB: ממוצעים רב-שנתיים, חודשיים, יומיים ושעתיים. התקבלו אפיונים סטטיסטיים על בסיס ארבעה מומנטים בימים בהירים. על-סמך נתוני הקרינה העל סגולה UVB שנאספו על-ידי השירות המטאורולוגי בשנים 2001-2007, נעשתה השוואה בשלושה אזורים אקלים שונים: ירושלים, בית-דגן וסדום. הממוצע השנתי של הקרינה העל סגולה UVB בירושלים הוא $Wm^{-2} 15.22$, בבית-דגן - $Wm^{-2} 13.92$ ובסדום $Wm^{-2} 13.69$ ובימים בהירים ירושלים $Wm^{-2} 16.75$, בית-דגן $Wm^{-2} 15.46$ וסדום $Wm^{-2} 15.00$.

מושב ג

הפסיכולוגיה של המרחב

יו"ר: פרופ' שולמית קרייטלר

אוניברסיטת תל-אביב

מעורבות במיקום המגורים (האזור) כמנבאת מוביליות בין אזורים

חנה גנדל-גוטרמן¹, ישראל נבנצאל¹ ומרים ביליג²

1. המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
2. מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

המחקר המוצג בוחן את הקשר בין בחירת מקום המגורים בשומרון ובתחומי הקו הירוק לבין מידת ה"נאמנות" לאזור. שאלת המחקר המרכזית בוחנת האם מעורבות רגשית ואידיאולוגית היא המשפיעה על מוביליות המגורים הבין אזורית, או שעיקר ההשפעה נובע מעצם המגורים באזור מסוים. בנוסף, המחקר מניח שהנכונות לשינוי אזור, כלומר מעבר מהשומרון לקו הירוק ומעבר הפוך, תבוא לידי ביטוי ברדישה לפיצוי כלכלי גדול יותר. השערות אלו מתקשרות לתיאוריות המעורבות השיווקית-כלכלית. המחקר מתבסס על סקר שנערך בקרב 577 משפחות, שכמחציתן בקו הירוק ומחציתן בשומרון. המדגם מורכב מאוכלוסיות דומות, המתגוררות ביישובים עירוניים וקהילתיים, ברובן דתיות ובעלות אידיאולוגיה "ארץ-ישראלית" חזקה.

מהממצאים עולה כי בקרב תושבי השומרון, כמוצופה, מידת המעורבות הרגשית וההזדהות האידיאולוגית גבוהה יותר, הן עם יישוב המגורים והן עם אזור המגורים, מזו של תושבים המתגוררים בתוך הקו הירוק. לעומת זאת, בניגוד למצופה, המעורבות החברתית ביישוב המגורים בשומרון נמוכה יותר מזו שבקו הירוק. ההבדלים האלו נמצאו מובהקים, למרות הדמיון בין האוכלוסיות והדמיון ב"דימוי הפיזי" של היישובים בעיני התושבים. במחקר נמצא כי הפיצוי הכלכלי הממוצע שדורשים תושבי השומרון למעבר בתוך היישוב או האזור אינו שונה באופן מובהק מהפיצוי הממוצע שאותו דורשים תושבי הקו הירוק. לעומת זאת, יש שוני מובהק בין הפיצוי הנדרש על-ידי תושבי השומרון למעבר למגורים בקו ירוק בהשוואה לפיצוי הנדרש על-ידי תושבי הקו הירוק למעבר למגורים בשומרון. ככלל, תושבי השומרון צנועים יותר ברדישותיהם הכספיות מתושבי הקו הירוק.

זוגות זוגיות בתנאי חוסר ודאות פוליטית

אבירה רייזר^{1,2} וחיה פאסיק²

1. שירותים חברתיים, מעלה אפרים
2. המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

מחקר זה בוחן את השפעת הסכיבה של חוסר ודאות פוליטית על מצוקת הפרט ובן/בת הזוג ועל שביעות הרצון בנישואין (actor-partner interdependence (AIPM)). המחקר התבסס על מודל של 133 זוגות נשואים, הגרים באזורים תחת איום פוליטי גבוה או נמוך. הם מילאו שאלונים הבודקים מדדים של דפוסי התקשרות, מצוקה פסיכולוגית ושביעות רצון בנישואין. התוצאות הראו שמצוקה פסיכולוגית מתווכת באופן חלקי בין דפוס התקשרות חרד לבין אי-שביעות רצון בנישואין, ללא קשר לרמת חוסר ודאות. באזורים של חוסר ודאות פוליטית נמוכה לא נמצא קשר משמעותי בין דפוס התקשרות נמנע, מצוקה פסיכולוגית ובין אי-שביעות רצון בנישואין. לעומת זאת, באזורים של חוסר ודאות פוליטית גבוהה, הקשרים בין דפוס התקשרות נמנע, מצוקה פסיכולוגית, ושביעות רצון בנישואין היו משמעותיים, כך שמצוקה פסיכולוגית מתווכת באופן מלא בין דפוס התקשרות נמנע ובין אי-שביעות רצון בנישואין. למרות שהספרות המחקרית על התקשרות מראה שבדרך כלל בעלי דפוס התקשרות נמנע מצליחים להימנע מעלייה ברמת המצוקה האישית והזוגית במצבי דחק, מחקר זה מצביע דווקא על השפעה שלילית של סוגים מסוימים של דחק סכימתי - גם על בעלי דפוס התקשרות נמנע.

נציע הסברים אפשריים לתופעה מעניינת זו ונדרון בחשיבות של בחינת דפוסי התקשרות בחקר השפעת מצבי דחק חיצוניים על זוגות ובעבודה קלינית איתם.

דיכאון אחרי לידה ותחושות ביחס לאמהות בשומרון

חנה קליינמן¹ ואבירה רייזר²

1. שירותים חברתיים, מעלה אפרים
2. המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

במחקר הנוכחי נערך לראשונה ניסיון לבחון את תרומתה של המערכת העזרנית להבנת דיכאון אחרי לידה ותחושות כלפי התינוק בקרב אמהות לאחר לידה. לפי בולבי (Bowlby), 1982/1969, תפיסות והתנהגויות האדם במצבי עזרה מיוצגות במערכת פסיכולוגית מולדת: "המערכת העזרנית". מערכת התנהגויות אלו מופעלת במצבים שבהם צריך האדם לסייע לאנשים אחרים התלויים בו והנמצאים במצוקה, ובעיקר לילדיו. ייצוגי המערכת העזרנית כוללים שני מימדים - מימד החרדה המשקף ייצוגים שליליים של העצמי במתן עזרה ומימד ההימנעות המשקף ייצוגים שליליים של האחר במתן עזרה. המחקר הנוכחי כלל 70 אמהות לתינוקות, (המתגוררות ביהודה ושומרון) עד חצי שנה מלידת ילדם. ממצאי המחקר הצביעו על זה שלמימד ההימנעות תרומה מובהקת הן בניכוי תפיסת מסוגלות עצמית של האם והן בניכוי ברגשות כלפי התינוק ואילו רמת הדיכאון אחרי לידה מתווכת את הקשר שבין הימנעות במצבי עזרה לבין תחושות כלפי הורות. ברמה התיאורטית, המחקר מרחיב את תחום המחקר הבוחן את תרומתיהם של מערכות פסיכולוגיות נוספות, מלבד מערכת ההתקשרות, להבנת תפקוד ותפיסה הורית בכלל ואמהות לאחר לידה בפרט. ברמה הקלינית-טיפולית, מחקר זה מחדד את ההבנה הקלינית של הגורמים התורמים להיווצרות דיכאון אחרי לידה והאופן שבו הם תורמים לתחושות ותפיסות האם לאחר הלידה, ועשויים לסייע בפיתוח מודלים טיפוליים המאתרים נשים הנמצאות בקבוצת סיכון גבוהה יותר לדיכאון אחרי לידה.

שביעות רצון, מחויבות, הצלחה בעבודה ורווחה אישית בקרב בוגרי המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

הרסה ליטמן-עובדיה¹ וניצה דוידוביץ'²

1. המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
2. מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

המחקר עוקב אחר ההשתלבות התעסוקתית של בוגרי המרכז האוניברסיטאי אריאל, ומעמיד זו מול זו שתי תיאוריות פסיכולוגיות מרכזיות המסבירות שביעות רצון מעולם העבודה ורווחה אישית כללית בחיים. מטרת המחקר להסביר שביעות רצון תעסוקתית, הצלחה תעסוקתית, מחויבות קריירה ורווחה אישית כללית באמצעות מידת ההתאמה בין תחום הלימודים במרכז האוניברסיטאי אריאל לבין העבודה הנוכחית, ומידת השימוש בחוזקות האישיות בעבודה היומיומית. הנתונים נאספו באמצעות פנייה אישית בדואר רגיל, בדואר אלקטרוני, בטלפון ובמפגשי בוגרים. הכלים: שאלון חוזקות אישיות (זליגמן), שאלון שימוש בחוזקות (לטמן-עובדיה), שביעות רצון בעבודה - גאלוף, ורווחה אישית - מינסוטה.

מהממצאים עולה כי השימוש היומיומי בחוזקות בעבודה תורם להסבר שביעות רצון בעבודה, רווחה אישית כללית והצלחה בעבודה, בעוד שלמשתנה ההתאמה "לימודים -

עיסוק" אין תרומה נוספת להסבר משתנים אלו. לעומת זאת, ההתאמה בין תחום לימודים לבין עיסוק בפועל תורמת להסבר המחויבות לקריירה, כאשר לרווחה האישית אין תרומה נוספת. ממצא מעניין קשור לאינטראקציה המובהקת בין שימוש בחוזקות והתאמת "לימודים - עיסוק" התורמת לרווחה האישית. נמצא כי עבור התאמה נמוכה יש קשר חיובי חלש בין שימוש בחוזקות לבין רווחה אישית, ואילו עבור התאמה גבוהה יש קשר חיובי חזק בין שימוש בחוזקות לבין רווחה אישית. כלומר, ככל שההתאמה עולה, הקשר בין שימוש בחוזקות לבין רווחה אישית נעשה חיובי יותר. זוהי אינדקציה ראשונית ולא די מבוססת עדיין לכך שיש לחבר את שתי התיאוריות להסבר מדדים שונים של הצלחה בעבודה ובחיים.

התאגוד בשלטון המקומי ביהודה ושומרון והשלכותיה

דו"ד שוורץ

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון, אוניברסיטת בר-אילן

השלטון המקומי בישראל מונה 252 רשויות מקומיות, המתחלקות לעיריות, מועצות מקומיות ומועצות אזוריות, והנו למעשה מיקרוקוסמוס של השלטון המרכזי. ביהודה ושומרון יש 24 רשויות מקומיות פעילות ומועצת יש"ע המאגדת אותן. קשיי התפקוד, ובעיקר הקשיים התקציביים והפוליטיים, העלו באופן משמעותי את היקף הגידול ביוזמות שאותן נוקטות הרשויות המקומיות כדי לקדם פרויקטים ולקדם מדיניות עצמאית משלהן. באזורי יו"ש, כמו בשאר המדינה, הדבר יכול לסייע לעצמאות הרשויות המקומיות ולהרחבת האוטונומיה שלהן. ברם, גם ביו"ש התגלה חוסר היכולת להשתחרר מטבורו של השלטון המרכזי קרי: הממשלה ומשרד הפנים.

השלטון המקומי על שלל הביורוקרטיה המצויה בו אינו יוצא נשכר ללא ביקורת על דרך התנהלותו, ומאופיין בריבוי גופים: מחד, מרכז השלטון המקומי הפועל כגוף מתאם של הרשויות המקומיות, דהיינו עיריות ומועצות מקומיות. ומאידך, בסמיכות לו פועלים החברה למשק וכלכלה, החברה לאוטומציה, מפעל הפיס ובנק אוצר השלטון. בנוסף - מרכז המועצות האזוריות: ארגון נוסף המאגד רק את המועצות האזוריות. תחום המדיניות מוכוון על-ידי משרד הפנים, וועדת הפנים של הכנסת, בנוסף לשאר משרדי הממשלה: אוצר, חינוך, ביטחון, ביטחון פנים, איכות הסביבה ועוד, אשר הם בעלי נגיעה תקציבית כגורמי בקרה ופיקוח. הרשויות המקומיות בישראל וביו"ש נוקטות שינויים מבניים והקמת תאגידים כחלק ממגמת הפרטה וכחלק ממגמות גלובאליות עולמיות. הדבר בולט בעיקר בהקמת תאגידים עירוניים כלכליים, וכן בתחום תאגידי המים והביוב ובהקמת איגודי ערים. אלו קמו מטעמי ייעול, אך גם כדי לשמש כמקור גבייה עבור הרשויות המקומיות.

מושב ד

היסטוריה של העת החדשה

יו"ר: פרופ' זאב ספראי

אוניברסיטת בר-אילן

על פסל שנפסל

יהודה זיו

ירושלים

בצד מנזר קרן כרמל, המציין את מקום הוויכוח בין אליהו לנביאי הבעל (מלכים א, יח), ניצב תחילה פסל אליהו, עשוי אבן חול שאין דומה לה בארצנו. ידו, נושאת החרב, הייתה כרותה – אך ניכר בה, כי עוצבה שמוטה לצד גופו, בתנוחת חרטה וצער על תוכחת ה': "לא ברוח... לא ברעש... לא באש... (כי אם) קול דממה דקה" (שם, יט:יא-יב). מרשומות הכרמליתים עולה, כי ערב מלחמת העולם הראשונה הובא הפסל מפּוֹאֲרֵיה כדי לעטר בו את בית-התפילה (קפּוֹלָה) שעמד כאן תחילה, לפני שנבנה המנזר. בטרם הוצב הפסל על כנו, פשטה כנופיית חיילים תורכיים על הקאפלה – ואז גם נכרתה ידו הימנית, נושאת החרב.

בשנת 1958 הוחלף הפסל הישן בפסל חדש – ידו מניפה חרב ורגלו נשענת על ראשו הכרות של אחד מנביאי הבעל! בעוד הפסל הישן – המבטא להפליא את מָסַר הסיפור המקראי עם תפיסת עולמה של היהדות, נלקח משם. עת ארוכה נותר עלום, עד שהתגלה לימים כחצר ביתו של מעצב הפסל החדש, חָרֵשׁ אֶבֶן נצרתי. לאחרונה התברר, כי גם בתי מינכן העתיקה, בירת בוואריה מאז ימי הביניים, עם הגשר הישן שבינה לבין העיר בת-ימינו, בנויים מאותה אבן חול צהבהבת וגסת גרגר ממנה עוצב גם הפסל הישן! אכן, מפתיע ומעניין היה לגלות, כי בצד מרתף הבירה הנודע – ממנו יצאה לימים "תורת הגזע" הרצחנית, שהולידה לימים את השואה – עיצב פֶּסֶל גרמני דווקא את דמות אליהו "שלנו", על-פי המסר המקראי ותפיסת עולמנו!

כתובת עברית משנת ה'תק"ט / 1749 בקבר יוסף בשכם

זאב ח. ארליך (ז'אבו)

עפרה

מאז שנת 1975, עת שופץ המבנה של קבר יוסף בשכם על-ידי קמ"ט רתות במנהל האזרחי, הייתה קבועה ברצפה המחודשת אבן ישנה, ובה כתובת בעברית. הכתובת לא הייתה שלימה, ושרדה ממנה רק הפינה הימנית העליונה, שכללה חלק של המסגרת ומעט מתחילת השורות. קביעת האבן ברצפת המבנה הביאה לשחיקת האותיות שבה. מאז תחילתה של 'מלחמת אוסלו', עת נכבש המקום בידי פורעים ערביים, נשרף המקום, נבזז והושחת. האבן נפגעה מהשחתה במזיד: מכות בכלים קהים וחרטה וחריצה בכלים חדים. כיום – האבן איננה במקומה, ונותר בה אך מעט.

למרות התהפוכות שעברו על האבן ועל הכתובת, נראה הדבר כי הצלחנו, בשתי בדיקות שערכנו בשנים תשנ"ד / 1994 ובתשס"ח / 2008, לשחזר את שהיה כתוב בה בשלמותו. הדבר מתבסס על שתי עדויות, בין שלל העדויות אודות כתובות בעברית, ובשפות אחרות, על המצבה ועל קירות המבנה של קבר יוסף. העדויות הן מן השנים תר"ד / 1844 ותרכ"ז / 1867. הכתובת מספרת על שיפוץ מבנה הקבר לפני כ-250 שנה, בשנת ה'תק"ט / 1749, בידי נדבן ירושלמי. פרטים אודותיו מצאנו במסמכי הקהילה בירושלים בשנים ההן. כן מצוין בה שמו של חוקק הכתובת. גם את תולדותיה של הכתובת הצלחנו לשחזר, כולל ציור-רישום המתאר אותה קבועה בקיר הדרומי של המבנה, נוכח הכניסה אליו.

בהרצאה יוצגו צילומי הכתובת לפני השחתתה ולאחריה, שחזרה וסיפורה.

המאבק על האחיזה בקברי הנביאים בירושלים

דודן גורן

המחלקה לגיאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר-אילן

בשלהי התקופה העות'מאנית (1840-1918), החלו ביתר שאת המאמצים היהודיים לקניית אחיזה במקומות הקדושים בארץ-ישראל בכלל ובירושלים בפרט. ממחקר זה, שנערך בהתאם לעקרונות המתודה הגיאוגרפית-היסטורית, עולה כי אחת הפרשות שהאיכו במשך שנים רבות על הקהילה היהודית בירושלים הייתה מכירתה של מערת קברי הנביאים במעלה הר הזיתים מבעלות ערבית לידי הכנסייה הרוסית הפרובוסלווית.

בסמוך לשכונת א-טור בירושלים נמצאת מערכת קבורה הנודעת על-פי מסורת יהודית עתיקה כמקום קבורתם של נביאי ישראל האחרונים: חגי, זכריה ומלאכי. מימי-הביניים נהגו עולי רגל יהודים לסור למערה, שנקראה בתחילה מערת חגי הנביא, ובתקופה מאוחרת יותר התקשרו בה גם הנביאים זכריה ומלאכי. בימי-הביניים זיהו עולי רגל נוצרים באתר-היסטורי זה את מקום מנוחתם של הנביאים הנזכרים ב"ברית החדשה", ולכן הוא נקרא בפיהם "קברי הנביאים" (Tomb of the Prophets), בדומה לשמו בערבית "קבור-אלאנביא". במאה ה-19 תיארו נוסעים וחוקרים נוצרים את ביקורם בקברי הנביאים. חלקם ערכו תרשימים של מערכת הקבורה באתר, ודיווחו על ממצאים ארכיאולוגיים שהתגלו שם. בקיץ תרמ"ב (1882) רכש הארכימנדרט אנטונין קאפוסטין (Kapustin) את המערה מאיכר ערבי. עסקה זו עוררה זעם רב בקרב הקהילה היהודית בירושלים, לה שימשה המערה אתר עלייה לרגל, וראשיה פעלו במשך עשור למניעת מימושה, אולם ללא הצלחה.

חרושת אבן וסיד באזור מודיעין בעת החדשה

אבי שושן

החוג ללימודי ארץ-ישראל, המכללה האקדמית אשקלון

אזור מודיעין והשפלה, הוא אחד האזורים היחידים בארץ בו ניתן לעקוב אחרי התפתחותו הטכנולוגית של ייצור הסיד בשלושת אלפי השנים האחרונות. שרידיהם של כבשני סיד רבים מתקופות ארוכות וכן מפעלי אבן וסיד המודרניים באזור, ממחישים היטב עניין זה. בענבה שבשטח המוניציפאלי של העיר מודיעין, נערך לאחרונה סקר לתייעוד שרידי תעשיית האבן והסיד באזור. מניתוח סגנונות הבנייה של הכבשנים בנחל ענבה, אנו יכולים להצביע על שלושה סוגי כבשנים שיש בהם לסייע לנו בתיארוך התופעה: א. כבשן מסורתי. ב. כבשן בנוי פשוט. ג. כבשן בנוי משוכלל.

נראה כי הכבשנים המסורתיים מייצגים פרק זמן ארוך מאוד, החל מן התקופות הקדומות ועד לשלהי המאה ה-19. הכבשן הבנוי, הוא טיפוס כבשנים המוכר בארץ החל מתקופת המנדט הבריטי. נראה כי הכבשן ה"בנוי הפשוט" מייצג את ראשית תקופת המנדט, קרי שנות ה-20, ואילו הכבשנים הבנויים באופן משוכלל יותר, מייצגים לדעתנו את הבנייה של שלהי שנות ה-20 ושנות ה-30. אשר על-כך מסקנתנו היא כי יש לתארך את תופעת כבשני הסיד בנחל ענבה החל למן התקופות הקדומות, דרך התקופה העות'מאנית, אולם עיקר הממצא באזור זה שייך לשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20.

מורשת, פולקלור ולאומיות: המוזיאונים והאוספים באזור יהודה ובנימין כמקור לביטוי של האוכלוסייה המקומית

עורך שי

אוצרות ועיצוב תערוכות, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל

אחת ההגדרות למוזיאון היא: 'מקום שבו אנשים אוספים ומציגים קטעים של עברם, עולמם, חלומותיהם ותפיסת חייהם. המוזיאון מייצג את מחויבות האנשים לגלות ולזכור מי הם, מאין באו, ומהו טבע עולמם'. נוסף לכך, בעת החדשה ניכרו מגמות חדשות: לאומיות, השכלה, בניית הזיכרון הקולקטיבי, ואוריינטליזם. כל אלה נבעו מהפריחה הכלכלית, השינויים הפוליטיים והחברתיים, ושאיפות ההתקדמות באירופה ובארצות הברית. כתוצאה מכך, אינטלקטואלים בכל עיר בעלת חשיבות רצו בקיום מוזיאון מקומי משלהם. החברה שימרה את הערכים שהיא בחרה להנחיל לדורות הבאים. המוזיאון שימש כסוכן מתווך המעביר את הסיפור ההיסטורי ונושא את עולם הרעיונות של מייסדיו לא באמצעים המקובלים, אלא בעזרת שימוש באמצעים אחרים: מוצג ארכאולוגי, שחזור האירוע באתר עצמו, סמלים, ועוד.

בהרצאה זו נבחן כיצד קבוצות מגוונות מבטאות את עצמן בעשרה מוזיאונים שהוקמו באזור יהודה ובנימין. למסגרת זו ניתן למנות את הקמת המוזיאונים לפולקלור ולהיסטוריה של הפלשתינים: בבית-לחם, אל-בירה, ארטאס, חברון והמוזיאון הלאומי ברמאללה; היהודים: מוזיאון אדם בהר ובית-עדות למורשת גוש-עציון בכפר עציון, מוזיאון עירוני בקרית-ארבע, מוזיאון לתולדות חברון בבית-הדרסה בחברון והמוזיאון לאמנות על שם משה קסטל במעלה אדומים; כמו-כן, נתאר את תולדות המוזיאונים והאוספים שהוקמו בחבל ארץ זה, התפיסות, הרעיונות ומקורות ההשפעה להקמתם ומידת השפעתם על החברה המקומית.

מושב ה

היסטוריה וארכאולוגיה של התקופה

הרומית והביזנטית

יו"ר: פרופ' חנן אשל

אוניברסיטת בר-אילן

לפשרם של מתקני "בית הבד" בחורבת ענים

דוד עמית

רשות העתיקות, ירושלים

מדרום מזרח לגבעה של חורבת ענים שבדרום הר-החרון, במדרון המערבי של גבעה סמוכה, אותרו חמישה מתקני "ים" של בית-בד. המקום הוא חלק מיער יתיר של הקרן הקיימת לישראל, וזו הכשירה במקום את "מסלול המתקנים" ובו שלטי הדרכה המספרים למטיילים הרבים הפוקדים את המקום כי לפנייהם מתקני בית בד לייצור שמן זית. בשנים תשמ"ח תשמ"ט (1988-1989), בעת שחפרנו את בית הכנסת הקדום שבחורבת ענים וסקרנו את סביבות החורבה, תיעדנו את המתקנים הללו וסברנו שאכן הם שרידים של מערכת בתי בד שפעלה במקום והייתה מרכז תעשייתי לייצור שמן זית. אולם בבחינה נוספת, התעוררו אצלנו ספקות בדבר פרשנות זו. מספרם הגדול יחסית של המתקנים, ביחס ליישוב כפרי קטן, צפיפותם הרבה, העובדה שבכולם מצוי רק "הים", שמחובר עדיין בתחתיתו לסלע האם ואין שום זכר למתקנים האחרים של בית-הבד - אלה ועוד הביאונו לחפש הסבר אחר למתקנים הללו. שתי הצעות עומדות עתה על הפרק: א. במקום הייתה מחצבה למתקני בית-בד, שסיפקה את תוצרתה ליישובי האזור; ב. המתקנים הללו אינם קשורים לבית-בד, אלא שימשו כ"רחיים של גרוסות". לכל אחת משתי ההצעות יש יתרונות וחסרונות, אך לפי שעה לא מצאנו ראיה ברורה שתכריע ביניהן.

עיטור מנורה מהכפר חג'ה שבשומרון

יובל פלג

יחידת קמ"ט ארכאולוגיה רשות העתיקות, ירושלים

במהלך סקר ארכאולוגי שנערך בכפר חג'ה במהלך שנת 1992, התגלתה אבן ועליה עיטור של מנורה משולבת בקירות אחד הבתים במרכז הקדום של הכפר. הכפר חג'ה (נ"צ 21260/67890) הוא כפר גדול הנמצא במרכז השומרון מערבית ליישוב קדומים. בגרעין העתיק של הכפר שרידים עתיקים רבים ומבנים בהם משולבות אבנים עתיקות. המנורה, מגולפת באבן גיר שגודלה 0.24X0.21 מ', אשר הונחה במהופך עת השתמשו בה לבניית המבנה המאוחר. נראה כי במקורה, שימשה אבן זו כחלק ממשקוף שנשבר. המנורה שלה שבעה קנים מעוטרת משני צידיה בפרחים; שגבעוליהם יוצאים מבסיס המנורה. מנורות נוספות מגולפות באבן נמצאו בעבר בשומרון בכפרים זיבד ועבוש. כמו-כן ידועות מנורות בפסיפסי בתי-הכנסת השומרוניים בחר' סמרה ובאל-חרבה. ככל הנראה שייכת מנורה זו ליישוב השומרוני שהיה בכפר חג'ה והיה ידוע כמקום הולדתו של המנהיג השומרוני בבא רבא.

ממצאים חדשים אודות גבולה הצפוני של פלשתיה השלישית בשלהי התקופה הביזנטית

מרדכי היימן

רשות העתיקות ואוניברסיטת בר-אילן

במהלך שנת 2008 נמשך מיפוי בעזרת GPS, של מערכות חקלאות ויישובים נבחרים מהמאות השישית עד השמינית לספירה בשולי הרי יהודה, כגון באזור בית גוברין, בית-שמש ואלעד.

המיפוי נעשה במסגרת פרויקט חקר נופי החקלאות הקדומה בספר המדבר, מטעם רשות העתיקות ואוניברסיטת בר-אילן. ממצאי המיפוי בעבר הראו שהאזור שמדרום זרוע בעשרות יישובים גדולים (כגון: ח' כרכור, ח' שבע, וח' בקר), אשר באחדים מהם נמצאו מצבות פולחן מן הסוג הנפוץ במדבר. לצדם נמצאה מערכת חקלאות נגר בעלת מרכיבים דומים לאלה של הר הנגב: ואדיות סכורים בטראסות, שדות תולילאת אל ענב, בתי חווה וגתות תעשייה. מאפיין נוסף של ההתיישבות הזאת הוא הימצאות מספר רב של כנסיות ומנזרים בתוך היישובים ומחוצה להם, בזיקה למערכות החקלאות. תפוצתם של אלה מתפרסת בצפיפות עד כ-30 ק"מ מצפון לבאר-שבע, עד הקו הכללי עזה - חברון.

המשך המיפוי בשנה החולפת לכיוון צפון הראה, שתפוצת חקלאות הנגר, שמרכיבה דומים לאלה של הדרום, ממשיכה צפונה. יחד-עם-זה ניכר שינוי משמעותי במערכת היישובית שלצד חקלאות הנגר. ניכר היעדרם המוחלט של טיפוס היישובים הגדולים שאפיין את צפון הנגב, ובמקום זאת נרשמה זיקה הדוקה בין תפוצת מרכיבי חקלאות הנגר לתפוצת מנזרים וכנסיות, הן באזורים דלי יישוב כמו גם לצד יישובים שהתקיימו במקום מתקופות קודמות. נראה שיש בהבדל יישובי זה כדי להצביע על מיקומו של הגבול הצפוני של פלשתיה השלישית בשלהי התקופה הביזנטית.

חורבת גנים - אתר יהודי בצפון שפלת יהודה

עפר שיאון

רשות העתיקות, ירושלים

חורבת גנים שוכנת בחלקו הצפוני של שפלת יהודה, כקילומטר ממערב לתל בית-שמש. בחפירות שנערכו על-ידי המחבר, בשטח המיועד להרחבת היישוב, נמצא כי ראשית ההתיישבות בחורבת גנים הייתה בסביבת נבי חיידר, אותה יש לייחס לתקופת בית ראשון, תקופת הברזל ב. היישוב היהודי בחורבת גנים בימי בית שני, איננה תופעה יוצאת דופן. בסביבת האתר צפון שפלת יהודה, ברדיוס 10 ק"מ, נסקרו יותר מ-20 אתרים כפריים ובהם עדויות לזהותם היהודית של התושבים. תחילת היישוב במקום הייתה כבר בימי החשמונאים, ככל הנראה - במחצית השנייה של המאה השנייה לספירה. שטחו הבנוי כלל כ-15 דונם, בהם נמצאו שטחים פתוחים. על-פי שטחה המצומצם של החפירה שערכנו בחלק הבנוי לא ניתן לקבוע אם באתר נמצא כפר או בית אחוזה משוכלל או לחילופין כפריר.

פרנסת התושבים התבססה על חקלאות, כך יש להניח, חרף העובדה שלא נחשפו מתקנים לעיבוד תוצרת חקלאית אותם יכולנו לשייך לימי הבית השני. על-פי הממצא הקיראמי נראה כי היישוב המשיך להתקיים גם לאחר המרד הגדול, והפסקת היישוב אירעה בעקבות מרד בר-כוכבא. בתקופה הביזנטית נמצאה עדות לפעילות מחודשת באתר, אם כי הפעם אופייה היה שונה, ככל שניתן להיווכח משטחה המצומצם של החפירה. לתקופה זו מיוחסת רק הגת. עדות להתיישבות אינטנסיבית בשפלת יהודה בתקופה הביזנטית נמצאה במאות האתרים שנסקרו מתקופה זו. העדויות להתיישבות ממלוכית בחורבת גנים נמצאה בממצא הקיראמי בגת, בה נעשה שימוש משני, אולי להפקת שמן זית. בתקופה זו היה היישוב באתר דליל, ככל הנראה, כך גם על-פי נתוני סקרים אחרים בשפלת יהודה.

הר המלך - היישוב היהודי במערב השומרון

זאב ספראי

המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

הר המלך הוא אזור יישוב הנזכר רבות במקורות מהמאה הראשונה ועד השלישית. תולדות היישוב בו ידועות, אך זיהויו עורר התלבטות קשה. עד למרד בר-כוכבא היה הר המלך אזור יישוב יהודי, אם הוא נפגע במרד הגדול, הרי שאין לכך ביטוי בעדויות שבידנו. כידוע מהמצא הארכאולוגי, היישוב באזור שסביב ירושלים נפגע אנושות במרד הגדול, ונראה שהר המלך השתרע בעיקר מצפון ל'מעגל ההרס' הזה. מתקופה זו שרדו עדויות, שאת אמינותם איננו יכולים לברר, המעידים על אחוזות רבות (של ר' אלעזר בר חרסום), ואולי תיאור זה מושפע ממצואות מאוחרת של ריבוי 'בעלות נעדרת' באזור. הר המלך היה ממעוזי המורדים ונפגע חמורות במרד בר-כוכבא, וליתר דיוק היישוב היהודי נפגע. מתוספתא דמאי העוסקת ביישובים ישוב, פטרוס ואנטיפטריס מותר להסיק שכבר בדור שלאחר המרד החלה התיישבות לא יהודית (ולא שומרנית) באזור (תוס', דמאי, פ"א ה"א). בראשית המאה השלישית שומעים אנו על הסיבות להתרחשות של גויים. "רבי אחא רבי תנחום בר חייה בשם רבי יוחנן, ואית דאמרי לה בשם רבי יהושע בן לוי, שהיו עולין עליו להר המלך ונהרגין עליו. ומי התירו רבי ובית דינו" (ירו', שבת פ"א ה"ד, ג ע"ד; עבודה זרה פ"ב ה"ח, מא ע"ד). שני מקורות מדור מאוחר יותר מעידים על התחזקות היישוב הנוכרי (לא יהודי ולא שומרני - ירושלמי, דמאי, פ"ה, ה"ה, כד ע"ד). עוד שומעים אנו שליהודים תושבי לוד היו אדמות באזור, אך הוא מוגדר כ"מקום שאין ישראל מצויין כהדא סוריא" (ירושלמי, דמאי פ"ו ה"א, כה ע"ב; עבודה זרה פ"א ה"ט, מ, ע"ב). ייתכן גם שניתן ללמוד מכל המקורות הללו שרק במהלך המאה השלישית התעצם היישוב הנוכרי, והתחדדו היחסים בין יהודים לנוכרים באזור.

במחקר הוצעו הצעות שונות לזיהוי האזור: קליין הציע בזמנו שהמדובר במזרח הר בנימין, ספראי העדיף את מערבו של האזור, הקרוב יותר ליישובים השונים שהוזכרו. יובל שחר הציע שהכוונה לאזור צפוני יותר, למערב השומרון, בקו הרוחב של קיסריה, זאת בעקבות הצעתו של זוטל שכאן שכן חבל נרבתא היהודי. במסגרת ההרצאה ברצוננו לחזור לזיהוי הראשוני של מערב בנימין, ולהראות שאין עדויות ליישוב יהודי מסיבי במערב השומרון. אגב כך תעסוק ההרצאה בערכם של שמות מקומות שנשמרו רק בתלמוד הבבלי, נראה שלעתים מידע זה הוא רק פרי דיון דיאלקטי, אך לעתים אלו גם מסורות ריאליות, ואין לפסול מסורות בבליות על הסף.

חפירות בח'רבת ג'ומג'ום שבגוש עציון, יישוב יהודי מימי הבית השני ושרידי בית יוצר מן התקופה הרומית המאוחרת

ערן מאיר ובוועז זיסו

1. המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

2. בית ספר שדה כפר עציון

חירבת ג'ומג'ום הינה אתר קטן הנמצא במורדות המערביים של גוש עציון, כקילומטר אחד מצפון ליישוב בת-עין. האתר נסקר בעבר על-ידי דוד עמית ובוועז זיסו. בסקרים אלו התגלו באתר מערת קבורה ומקוואות המעידים על קיומו של יישוב יהודי באתר בתקופת הבית השני. כמו-כן התגלו עדויות להמשך קיומו של האתר בתקופה הביזנטית. בשנים 2005 ו-2008 נערכו שתי עונות חפירה באתר, ביוזמתו ובארגונו של בית-ספר שדה כפר עציון. החפירה

כללה פתיחת שני ריבועי חפירה, האחד על ראש הגבעה והשני באוכף שממזרח לה. התברר כי היישוב במקום נמשך גם בתקופה הממלוכית, כפי שמעידים שרידיו של המבנה שבראש הגבעה. בחפירה באוכף שלמרגלות האתר התגלה אזור תעשייה ובו שרידי בית יוצר מן התקופה הרומית המאוחרת. בעונת 2008 נחפרו מקוואות הטהרה ונערך סקר אדריכלי מפורט. בהרצאה תוצגנה תוצאות החפירה הארכאולוגית.

מושב ו

בוטניקה וחקלאות

יו"ר: ד"ר חיים צבן

חברת צנובר בע"מ

חלופות, לבטים ומאבקים: לסיכומה של שנת השמיטה תשס"ח

אליעזר גולדשמידט, ניר דכינגר ואמיר היימן

הפקולטה לחקלאות ברחובות, האוניברסיטה העברית בירושלים

סינדרום השמיטה מלווה את ההתיישבות הציונית מאז היווסדה. עם זאת, כל שנת שמיטה מביאה בכנפיה שינויים וחדושים, פרי תמורות רעיוניות, חברתיות וכלכליות. לאופן קיומן של מצוות השמיטה יש כמה חלופות: במערכות הייצור החקלאי – הסתמכות על 'היתר מכירה' לעומת השבתה ממשית של גידולי השדה והירקות. במערכות השיווק והאספקה לצרכן – תוצרת 'היתר מכירה', אוצר בית דין, תוצרת ערבית וייבוא מחו"ל. במחקרנו בדקנו באמצעות סקר ממוחשב את רצונותיו, העדפותיו וציפיותיו של הציבור המסורתי והדתי. בתוצאות הסקר בולטת המגמה לצמצם את ההסתמכות על היתר המכירה בציבור החרד"לי ואפילו בציבור הדתי-לאומי. מאידך, בולט הרצון של כל מגזרי הציבור שלא להשתית את שמירת השמיטה כולה על תוצרת ערבית, ולהעדיף תוצרת יהודית ממצעים מנותקים ומן הערבה.

מדינת ישראל תומכת בשומרי שמיטה, והקציבה לשם כך סכומים ניכרים. עם זאת, במצב הנוכחי קיים רק מיעוט של שומרי שמיטה [אם כי מיעוט זה הולך וגדל!] ולמעשה נמשכים הייצור, השיווק והייצוא החקלאי בהיקף הרגיל על-פי היתר המכירה. לקראת שמיטת תשס"ח ניסו מנהיגי הציבור החרדי-אשכנזי לכפות על כלל הציבור קיום שמיטה לחומרא, תוך שלילת ההכשר ממי שישתמך על היתר המכירה. מגמה זו נבלמה על-ידי פסיקת בג"ץ ועל-ידי הרב ע' יוסף שהכיר בצורך להמשיך בהסתמכות על היתר המכירה עבור הציבור הרחב. החלשת התמיכה בהיתר המכירה ועליית כוחו של הציבור החרדי עשויים להביא לשינוי באופייה של השמיטה הבאה [תשע"ה] ולחייב התמודדות שונה של מדינת ישראל עם אתגר השמיטה.

בחירת האותנטיות של ממצאים בוטניים יבשים ממערות מפלט:

מערת צרויה כמקרה מבחן

מרדכי א' כסלו ואורית שמחוני

הפקולטה למדעי החיים, אוניברסיטת בראילן

עיבוד החומר הבוטני-ארכאולוגי שהשתמר היטב במערת צרויה הממוקמת ליד עין-גדי מהווה אתגר: האם החומר חדר לאחרונה באופן טבעי או הוכנס על-ידי שודדי עתיקות? ואולי הוא שייך למורדי ברי-כוכבא או לתקופה קדומה יותר? לשם כך פיתחנו סימני עזר מורפולוגיים, אנטומיים ופיטוגאוגרפיים:

1. הממצא נראה עתיק, כלומר כהה מהרגיל, ללא חלק מהשערות.
2. פני השטח של הממצא שחוקים או רקובים במקצת.
3. קליפת הזרע או הגרגיר מראה סימני התפרקות.
4. הגלעין או הזרע קלים במשקל בגלל פירוק תוכן התא והתפוררות הרקמה במשך השנים.
5. עלים ופרחים בדרך-כלל לא נשמרים לאורך זמן.
6. רקמות רכות של זרעים ופירות הן מצומקות קצת.
7. הזן המוגדר ידוע בחקלאות המסורתית ולא הובא לארץ במאה השנים האחרונות.
8. המין הוא עשב רע, שכנראה הובא לאתר יחד עם התבואה.
9. האם מין התרבות גדל או נאכל בישראל במהלך אלפי השנים האחרונות.
10. מין הבר לא גדל היום באזור כי הוא נכחד בתקופה היסטורית או פרה-היסטורית.

בעזרת סימנים אלה ניתן להבדיל בין חלקי צמחים שנכנסו לאחרונה בעזרת הרוח או על-ידי בעלי-חיים, כגון עטלפים ומכרסמים, לבין הממצאים הארכאולוגיים.

ויסות הבשלת פרי פטל מחוץ לעונה

שמואל זילכה^{1,3}, אביחי חזן^{1,2,4}, אריה רוטבאום¹, גניה פיינגרש¹, אלון סמך²

1. המכון למדעי הצמח, מינהל המחקר החקלאי, מרכז וולקני
2. המכון רוברט ה' סמית' למדעי הצמח והגנטיקה בחקלאות, הפקולטה למדעי החקלאות המזון ואיכות הסביבה של האוניברסיטה העברית
3. מו"פ ההר המרכזי
4. מינהל המחקר החקלאי, מרכז וולקני, הפקולטה לחקלאות רחובות ומו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

לפטל (raspberry) מערכת שורשים רב שנתית ונצרים דו-שנתיים. ניתן לחלק את זני הפטל לשתי קבוצות של זנים דו-שנתיים (floricane) וזנים חד-שנתיים (primocane). הפטל הגדל באירופה בשטח פתוח מניב פרי החל מיוני ונמשך עד סוף אוגוסט-תחילת ספטמבר. הזנים החד-שנתיים מניבים את הפרי היותר אפיל, בתחילת הסתיו. ההנחה היא כי עוצמת הקרינה הנמוכה באירופה מגבילה את ההנבה של פרי מסחרי בעונה מאוחרת של הסתיו והחורף, וכי התנאים בארץ בכלל, ובהר הגבוה בפרט, יאפשרו ויסות הנבת פרי אפיל יותר לעונה שבה אין שיווק של פרי מתחרה באירופה. השפעת עוצמת הקרינה על הבשלת ואיכות פרי הפטל נבחנו בתנאים מבוקרים חלקית, ונמצא כי עוצמות אור נמוכות אכן משפיעות באופן שלילי על התפתחות כמותית ואיכותית של פטל מהזן החד-שנתי.

נבחנו שיטות שונות לוויסות הנבת פרי אפיל אל מחוץ לעונה. בשיטה אחת עוכבה התעוררות הפקעים באביב של שריג דו-שנתי ארוך (long cane) באמצעות קירור (4 מ"צ) ממושך והוצאת הצמח בסתיו לגידול בחממה לקבלת יבול בחורף. בשיטה נוספת, הוכנסו לקור שורשים של זנים חד-שנתיים והוצאו ביולי-אוגוסט לגידול בתנאים מוגנים ובחממה להנבה בנובמבר-דצמבר. כמו-כן, הוכנו שתילים באמצעות ריבוי בתרביות רקמה וייחורי שורש אשר נשתלו בסתיו וגודלו בתנאים מוגנים ובחממה. שיטות אלה הוכיחו עקרונית כי ניתן באמצעותן לווסת את מועד ההנבה אל מחוץ לעונה, כאשר נראה כי לשיטה של קירור ממושך של השריג הארוך יש עדיפות מבחינת כמות ואיכות היבול. שיטות הוויסות אל מחוץ לעונה נבדקות בתנאי שטח של ההר המרכזי.

הסירה הקוצנית לטיפול בסוכרת: מהרפואה העממית למעבדה

טובית רוזנצויג, פולינה סמירין ודביר טלר

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון ומרכז מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

מחלת הסוכרת היא מחלה מטבולית כרונית בה ישנו חסר מוחלט או יחסי בהורמון אינסולין. שיעור התחלואה במחלת הסוכרת עלה באופן דרמטי בעשורים האחרונים, כך שכיום מחלת הסוכרת נחשבת לאפידמיה. הרפואה הטבעית מציעה מספר צמחי מרפא מסורתיים לטיפול במחלת הסוכרת. השפעתם של רוב צמחי מרפא אלו לא נבחנו בכלים מדעיים, והמידע ברובו מתקבל ממרפאים עממיים מסורתיים. אחד מן הצמחים הבולטים המוצעים ברפואה העממית לטיפול בסוכרת הוא ה-*Sarcopoterium spinosum*, הסירה הקוצנית, צמח שכיח וטיפוסי בשטחים הפתוחים של הרי החבל היס-תיכוני. במחקר זה נבדקה השפעת תמצית המופקת משורשי צמח הסירה על תסמיני מחלת הסוכרת בעזרת מודל המבוסס על שורות תאים

המייצגות שלוש רקמות שונות המעורבות בבקרת תהליכים מטבוליים התלויים באינסולין, ובפעילותן מתרחשים שינויים ניכרים במחלת הסוכרת, וכן גם על חיות מודל לסוכרת מסוג 2. בשורת תאי שריר (6L) השרתה התמצית עליה בזרחון החלבון GSK-3 β , תהליך המעיד על עלייה ביצירת גליקוגן בתאים, בדומה להשפעת אינסולין. בתאי שומן (3T3-L1) עיכבה התמצית, בדומה לאינסולין, את תהליך הליפוליזה, תהליך ביוכימי שבו טריגליצרידים מתפרקים לחומצות שומן, המשוחררות לפלזמה. חשיפה לתמצית הביאה לעלייה בקליטת הגלוקוז בתאי שריר, שומן ואף בתאי כבד. בתאי β של הלבלב השרתה התמצית עלייה בהפרשת האינסולין. בעכברים המפתחים סוכרת מסוג 2, מתן כרוני של התמצית הביא לשיפור בעקומת הגלוקוז לאחר מבחן העמסת גלוקוז. מתוצאות מחקר זה ניתן להסיק שלתמצית משורשי צמח הסירה הקוצנית השפעה חיובית למניעת תסמיני הסוכרת.

לקראת תכנית אב לחקלאות בשומרון

שאל צבן, חיים צבן ואסף עופר

חב' צנובר בע"מ

חקלאות בשומרון: כ-1,000 דונם קרקע מעובדת, כמויות מים: כ-200,000 מ"ק, ערך התפוקה החקלאית כ-1.5 מיליון ש"ח. יש קושי באיתור קרקעות מתאימות לגידול, וצורך בהכשרת קרקע, יש צורך בהגדרת מצב סטטוטורי: פרטי, סקר, מדינה, כמורכב יש קושי בחוזים למול המנהל ולמול החטיבה להתיישבות המצב הנוכחי מאפשר יתרון (זמני) ליוזמים, ומנגד פגיעה בידי הערבים. כמעט שאין מכסות מים, חלק מהחקלאים משקים במים שפירים ללא מכסה, ניצול חלקי בלבד של מי הקולחין, ותלונות על תחזוקת מתקני הקולחין, המים הם צוואר הבקבוק העיקרי לפיתוח החקלאות. חקלאי השומרון נחושים, וייחודים בשאיפתם להשאיר חותם, עם זאת רוב מתיישיבי השומרון בעלי אוריינטציה שאינה חקלאית, אך יש דגש על עבודה שכירה של יהודים. מבחינת שיווק, לא קיים מותג "שומרון" רשמי לצד קהל המחירים את תוצרת השומרון. יש קהל שישלם פרמיה עבור תוצרת השומרון, חלק מהחקלאים נכנסים לפעילות האריזה והשיווק. התיירות החקלאית צומחת מלמטה, וללא מאמץ מכוון וממוקד, קיים פוטנציאל לפיתוח. ענפי הצומח: דגש על כרם זית. בעלי חיים: קיימת בעיית מכסות חלב וביצים. עיבוד תוצרת: יזמויות קטנות של בתי-כר, מטחנות, יקבים, מחלבות - יזמות עשויה להיות מדבקת - האם זה המקרה בשומרון?

מושב ז

ספרות ותקשורת

יו"ר: פרופ' חנה יעוז

אוניברסיטת בר-אילן

כיפה אדומה, הנזל וגרטל צועדים בדרך כתמת היהודי הנווד ביצירת אלתרמן

זיוה פלדמן

המחלקה למורשת ישראל, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

הספרות העברית עוסקת בבעיית היהודי הנווד, ההולך בדרכו הנצחית, כיצירות: "האדונית והרוכל" (עגנון, 1962); "ברקה" (מגד, 1940) ועוד. גם ביצירתו של אלתרמן התמה המרכזית היא הנדודים, כשם שאומר: "על שפתינו הזקין החיוך הנרפה / בכתה הבדידות צעדינו שרכנו" (כוכבים בחוץ, 1995). במרכז דיון זה שתי יצירות; 1. השיר "כיפה אדומה" (כוכבים בחוץ, 1938); 2. "אגדה על ילדים שנדרו ביערות" (דיאלוג עם "הנזל וגרטל", הטור השביעי, כרך ג, 1938). שתי יצירות אלה, מאפשרות להתבונן ביצירתו של אלתרמן, כרומנטיקן ואירוניקן המתגעגע למה שחלף. סיבות לבחירה: 1. שתי היצירות פונות לעולם המעשייה, בתקופה של טורם שואה (1938), כראייה עתידנית למה שיקרה; 2. כל אחת מהן פונה לז'אנר אחר ביצירתו של אלתרמן, השירה והפובליציסטיקה, מה שמאפשר דיון משווה ביניהן; 3. בשתייהן באה לידי ביטוי תמת היהודי הנווד והנדודים.

שתי היצירות נכתבו באותה תקופה, טרום שואה, תחילת מלחמת העולם השנייה ו"ליל הבדולח" בגרמניה (1938). בשתי היצירות נמצאים הילדים מול האימה, בין אם באימת היער ומשמעותו הקיומית והמטפורית, ובין באימת הפירור. כך הילד הנרדף הופך להיות לסמל לסבלו של עם ישראל. הפנייה כאן היא אל שתי מעשיות, המספרות על הנדידה וההרפתקה כההליך של התבגרות. המעשייה שייכת לעולם התמימות והילדות. הפנייה באמצעותה לתיאור אכזריות ואימה, ללא סוף מנחם, יוצרת עמדה אירונית. המעשייה, כתת ז'אנר בספרות העממית, פונה במצג למציאות הקיומית של הילד, משם לאל טבעי ולחלומות, כדי לעבד מציאות זו, ומשם לסוף הטוב המחזיר את הילד למציאות מובנת יותר. דבר זה מנוגד לשורה בשירו של אלתרמן שבה נאמר: "עת יומנו הפרא נמחה כדמעה". המעשייה השנייה, שאיתה יוצר דיאלוג, היא "הנזל וגרטל". מעשייה זו מוצאה מגרמניה, לכן הזכרת הפירור יוצרת רובד אירוני נוסף.

הנדודים עצמם נעשים לך מולדת

אורציון ברטנא

המחלקה למורשת ישראל, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

*"להביט לא אחרל ולנשום לא אחרל / ואמות - ואוסיף לכת"
"וסוף אין לדרך הזאת העולה / סופי הדרכים המה רק געגוע"
"הנדודים עצמם נעשים לך מולדת"*

העולם השירי של אלתרמן נמצא בתנועה מתמדת. התנועה היא תנועה של דמויות (חלקן אנושיות, חלקן מואנשות מטפורית), היא תנועה של הטבע, היא תנועה של הסמנטיקה - המטפורה נעה, בין אם בעזרת פעלים, בין אם בעזרת שדות סמנטיים שמתח ביניהן. אפשר להראות, והדבר ייעשה כאן, בהמשך, כי בבסיס השפה של אלתרמן יחידה בינארית בת שני מרכיבים מנוגדים, שהמתח הוא היחס הבסיסי שביניהם. אלתרמן מתחיל לפרסם שירים ופזמונים כבר מתחילת שנות ה-30 של המאה ה-20, אבל כ"פיגורה" בעולם השירה הוא מגיע

לתודעת קוראיו מתרצ"ח (1938), שאז רואה אור ספר שיריו "כוכבים בחוץ", וכובש לו מקום ראשון במעלה בתרבות הארץ-ישראלית. אחד המאפיינים הבולטים של ספר זה, מלכתחילה, הוא הלכידות של שיריו. מלכתחילה הכירו קוראיו שכאן שפה שירית חדשה ולכידה. מלכתחילה מתאר אלתרמן ב"כוכבים בחוץ" נוף מטאפורי ברור, אבל חסר כל אפשרות לעצירה ולהתקבעות. נעים בו כל הזמן, ולא במקרה הדמות הראשית בו היא דמות של הלך ההולך בדרך. במקביל, הנוף עצמו נע ומשתנה, בין אם זו השתנות אקלימית - רוח, גשם, סופה, מעגל ימים ועונות של זריחות ושקיעות וכדומה - בין אם זו השתנות תרבותית - רכבות נוסעות, עיר דינאמית צומחת ומשתנה, שווקים וכדומה. לשיא מגיעה תבנית זו בדמות המת- החי שבו התנועה ואי-העגינה הן עצם הווייתו. בעבודה שתוצג כאן מנותח ומודגם כיצד תנועה זו הופכת הבסיס לכל המסרים של שירי אלתרמן - בסיס בינארי של שני מרכיבים מנוגדים שמתח זורם ביניהם. וכך, גם שירתו הלאומית מחויבת במתח זה.

אבדן העיר העתיקה ביצירת עגנון:

עיון בדמותה של לאה גיבורת הסיפור "לפנים מן החומה"

אלחנן שילה

המגמה למחשבת ישראל, מכללת אורות ישראל, אלקנה

ההרצאה תעסוק בסיבות להתדלדלות היישוב היהודי בעיר העתיקה במחצית הראשונה של המאה ה-20, בהשתקפותה של תופעה זאת ביצירת עגנון ובהסבר שנתן עגנון לכך. אבדן העיר העתיקה לאחר מלחמת השחרור העסיק את עגנון, והוא חלם על חזרתה לחיק ירושלים המאוחדת. האבדן נתפס בעיניו לא רק כתוצאה של הפסד צבאי במלחמה, אלא כתוצאה של הנתק של העם היהודי ממנה. תובנה זאת באה לידי ביטוי בסיפורו "לפנים מן החומה", סיפור שייצא לאור מן העיזבון. ההרצאה תתמקד בביקורת של עגנון על נטישת העיר העתיקה, ביקורת שמשקפת בתיאור דמותה של 'לאה', גיבורת הסיפור "לפנים מן החומה". לאה הופכת בסיפור לסמל של העם כולו, אביה משמש כסמל של האל, ובית המשפחה משמש כסמל של בית המקדש. השתקעותה של לאה בעיר החדשה מסמלת את הנטישה של העיר העתיקה לטובת העיר החדשה. דמותה של לאה וזיקתה לירושלים מתעצבות על-ידי עגנון בעזרת מוטיבים קבליים. סימבוליקה זאת תפוענח בעזרת ניתוח מדויק של הסיפור, וחשיפת המקורות הקבליים שמהם עיצב עגנון את דמותה של לאה.

קטיפ.נט: תקשורת ותחושת קהילה בקרב מפוני גוש קטיף

אזי לב-און

למחלקה לתקשורת, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

במאמר אנתח את הממצאים של סקר אונליין אשר מילאו משתמשי האתר קטיפ.נט. שלוש שנים לאחר ההתנתקות, ממשיך האתר קטיפ.נט לשמש כרכות תקשורת עבור המפונים, כאשר הקהילה הוירטואלית אותה הוא מתחזק ממשיכה להתקיים ולספק את צרכי המפונים למרות ההתנתקות מקהילות המקור 'על הקרקע'. על אף שקטיפ.נט אינו אתר רשמי של רשות ציבורית כלשהי, הוא הפך בעיני תושבי הגוש ובעיני "הציבור הכתום" ככלל לאתר המזוהה ביותר עם תושבי גוש קטיף ועם המאבק כנגד תכנית ההתנתקות בעבר, וכיום הוא מזוהה עם ההתמודדות של המפונים עם מצבם החדש.

המחקר נוגע ביכולתו של האינטרנט לשמש זירה להתעוררותה של חברה אזרחית. במקביל לבדיקת מרכזיותו של קטיף.נט כאתר השומר על האחדות הקהילתית, נבחנה יכולתו לשמש פלטפורמה דרכה יכולים אזרחים להתאגד על-מנת לקבל מענה הולם מצד השלטונות. במחקר נמצא בין היתר כי משתמשי האתר רואים בו כלי מרכזי למטרות חברתיות, פוליטיות ותעסוקתיות כאחת, כי קיימת תחושת קהילתיות משמעותית בקרב משתמשי האתר, וכי האינטרנט אינו מחליף אמצעים 'מסורתיים' יותר לשמירה על קשר וארגון פוליטי, אלא מתווסף אליהם.

קול העם ברעו: ניתוח תוכן של כתבות וטוקבקים - המקרה של שנתון יו"ש ודו"ח מוסאוה

ורד נאמן-חביב ורדן סואן

המחלקה הרב תחומית למדעי החברה והרוח, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

באוקטובר 2008, פורסם "שנתון סטטיסטי ליהודה ושומרון 2007", המכיל בתוכו נתונים סטטיסטיים לגבי אזור זה בתחומים שונים ומגוונים. בעקבות פרסום השנתון, הוצאה מטעם המרכז האוניברסיטאי אריאל הודעה לעיתונות, שהכילה תקציר נתוני השנתון המרכזיים והמעניינים ביותר. נתונים אלה זכו בסיקור תקשורתי רחב בכל אמצעי התקשורת הכתובה והמשודרת.

מחקר זה בוחן את התגובה התקשורתית לנתוני השנתון, כפי שנמצאו בשני ערוצים תקשורתיים: העיתונות הכתובה והעיתונות האלקטרונית. נבחנו שני תחומים עיקריים: ראשית, נחקר אופן הצגת הנתונים בכתבות שפורסמו בעיתונים השונים. בעוד מרבית העיתונים פרסמו את הנתונים גרידא, מיעוטם הציג את הנתונים באופן מגמתי, תוך כדי הבעת עמדה לגביהם. יתרה מכך, נמצא כי בימים שלאחר-מכן נעשה שימוש בנתונים אלה על-ידי עיתונאים וכתבי טורים בעיתונות לשם הבעת עמדתם הפוליטית. שנית, נחקרו תגובות הקוראים לכתבות בעיתונים האלקטרוניים (טוקבקים). כתבות אודות נתוני השנתון פורסמו בארבעה עיתונים אלקטרוניים: NRG, HA'ARETZ, INN, YNET, להן סך הכל 353 תגובות קוראים. נערך ניתוח של כלל התגובות, תוך השוואה בין העמדות שהוצגו באתרים השונים. לשם הבנת הממצאים וחידודם, נערכה השוואה לתגובות תקשורתיות לכתבה אינפורמטיבית נוספת, בה הוצגו נתונים שפרסם "מרכז מוסאוה" אודות אחוזי העוני הגבוהים באוכלוסייה הערבית בישראל. השוואה זו מדגימה את הלך הרוח הציבורי השונה המופנה כלפי אוכלוסיית היהודים שגרים ביהודה ושומרון, אוכלוסייה הנמצאת במרכז השיח והוויכוח הציבורי, לעומת אוכלוסיית הערבים הישראלים, אוכלוסייה הנחשבת מוחלשת על-פי נתונים רבים. המחקר התבצע באמצעות ניתוח תוכן, תוך שילוב אלמנטים איכותניים וכמותיים.

מושב ח

התיישבות, צבא וביטחון

יו"ר: איתמר יער

לשעבר המשנה לראש המועצה לביטחון לאומי

המלחמה בארץ המרדפים

אהרון יפה

המרכז הבינתחומי הרצליה

במהלך מלחמת ההתשה בבקעת הירדן (1968-1970), פיתח צה"ל את תורת המרדפים, שנועדה להגן על קו ארוך באמצעים מינימאליים. שיטת לחימה זו הוכיחה את יעילותה אך הייתה שנויה במחלוקת בגלל המחיר הכבד שגבתה מצה"ל - במיוחד בקרב שדרת הפיקוד. מלחמת ההתשה בבקעת הירדן אופיינה בעיקר בסדרה של מרדפים ותקריות אש, בהם ניסו ארגוני הטרור הפלשתינאים, בידיעתו של צבא ירדן - להחדיר חוליות לוחמים ונשק דרך נהר הירדן אל ריכוזי האוכלוסייה הפלשתינאים בגב ההר כדי לעודד התקוממות עממית.

תגובתו של פיקוד המרכז, הפיקוד שהיה אחראי על הגנת הבקעה, הייתה כפולה: מצד אחד פיתח ושכלל את שיטת המרדפים, שיטה חדשה-ישנה, בעזרתה רדף וחסל למעלה מ-90% מכלל החודרים, ומצד שני פיתח מכשול קרקעי, שנועד לעכב תנועתן של החוליות החוצות את הירדן ולחסלן, עוד לפני שהגיעו אל במת ההר ונבלעו בתוך האוכלוסייה הפלשתינאית בערים. שניים מהמפקדים שגיבשו את עקרונות תורת הקרב הזו, שהתבססה על מורשת הקרב של צה"ל ויחידות העילית שלו, היו: אלוף פיקוד המרכז דאז, רחבעם זאבי (גאנרדי) ומח"ט הבקעה הראשון, אל"מ רפאל איתן (רפול). לזכות אלוף זאבי, וניסיונו הקרבי העשיר והראייה האסטרטגית הרחבה שלו אפשר לזקוף את הפיכת הבקעה כולה למכשול קרקעי מתוחכם. מכשול זה נשען על תצורות הקרקע: נהר הירדן, גאון הירדן, כיכר הירדן, והמעלה התלול בן כמה מאות מטרים בתוך מספר ק"מ, מעלה שאילץ את החודרים לטפס אותו בחום הכבד של היום שלאחר ליל החדירה, כשהן כבר חשופות לרודפים. מח"ט הבקעה נטל עמו את רוח הצנחנים ומורשת הקרב שלהם, ועיצב את תורת הלחימה, במסגרתה בלטה תורת המרדפים, בהם הובילו המפקדים, בדרגים הבכירים ביותר, את הלוחמים, ועמם את הגשמים, לקרבות פנים אל פנים בהם נפלו רבים מהמפקדים. עם זאת המטרה הושגה - קו הבקעה נחסם, והארץ שקטה במשך עשרים שנים (1967-1987) - ופרוץ האינתיפאדה.

השפעת ההתיישבות ביו"ש על מפות אוסלו

חגי הוברמן

עיתונאי

לפריסת ההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון, וגם בעזה, הייתה השפעה מכרעת על קביעת קווי ההיערכות מחדש של צה"ל במסגרת הסכם אוסלו בשלבי השונים. הדבר נכון הן לגבי הסכם עזה-יריחו ממאי 1994, הן במפת הסכם אוסלו ב' מספטמבר 1995, והן באופן עקרוני בהסכם וויי ריבר מאוקטובר 1998 ובהסכם שארם מספטמבר 1999. הסכם אוסלו ב' מספטמבר 1995 היה הסכם ביצוע של הסכם העקרונות מספטמבר 1993. במסגרתו חולקו יהודה ושומרון לשלושה תחומים שונים: שטחי A בשליטה פלשתינית מלאה, שטחי B בשליטה אוטונומית אזורית פלשתינית אבל בשליטה ביטחונית ישראלית, ושטחי C בשליטה ישראלית מלאה. בפועל נכללו כשטח C כל הגושים בעלי התיישבות יהודית נרחבת, וכן כל יתר היישובים המבודדים יותר, "עורקי החיים" החיוניים להתיישבות כמו הכבישים המוליכים אליהם, קווי חשמל, טלפון, מים וביוב. לא נכללו בשטח C שטחים בעלי חשיבות ביטחונית כמו שטחים שולטים ושטחים שנועדו לצרכים צבאיים - אך לא היו בעלי חשיבות להתיישבות. כתוצאה מכך שטחי A ביהודה ושומרון כללו 12 גושים של יישובים פלשתיניים שהכילו את רובה

הגדול של האוכלוסייה הפלשתינית, אך נותרו מבותרים ומופרדים זה מזה על ידי שטחים וכבישים בשליטה ישראלית C או B.

מכאן ניתן לקבוע שבכל שלבי הביצוע של הסכמי אוסלו, הקפידו מנהיגי ישראל משמאל ומימין לשמור על האינטרסים הביטחוניים וההתיישבותיים של המתישבים ביש"ע. כולם נשאו בתוך שטח בשליטה ישראלית, מחוץ לתחום האוטונומי. ביהודה ושומרון המרחב נשאר בשליטה ישראלית, כאשר בתוכו מצויים גושים פלשתיניים, ולא להיפך. כל זאת הייתה תוצאה מצורת פריסת היישובים היהודיים שם, גדולים וגם קטנים, לפני חתימת הסכם אוסלו.

צבא, קרקע ומרחב בישראל

עמירם אורן

מכון חקר, ביטחון הארץ

העובר בכבישי ישראל או משוטט בארץ חש שהוא נמצא בארץ ככל הארצות. אבל אם יתבונן היטב יראה שלא כך הדבר. בלב הארץ ובשוליה, באזורים המיושבים ובשטחים הפתוחים, בערים הגדולות ואף ביישובים הקטנים, מצויים תשתיות ושטחים ביטחוניים רבים המשתרעים על כמעט מחצית משטחה של מדינת ישראל. שימושי הקרקע הביטחוניים הם גם מרכיב דומיננטי במערך שימושי הקרקע ביהודה ושומרון, ומבין הכולטים שבהם הם שטחי האימונים המשתרעים על כחמישית משטחם וכמובן גדר ההפרדה. גודלם, תחומי התפרסותם וההשלכות הנובעות משימושי הקרקע הביטחוניים, הם מאפייניה של תופעה גאוגרפית-מרחבית מיוחדת וחסרת תקדים בהיקפה. היקפם הנרחב של התשתיות והשטחים הביטחוניים ופריסתם, רישומם הניכר כמעט בכל אזור בארץ, וקיומם במשך זמן רב, כמעט לא עוררו בציבור עניין. ההיבט הגאוגרפי-מרחבי של הביטחון בישראל היה תקופה ארוכה לוט בערפל. השיח הציבורי, הדיון המקצועי, המחקר האקדמי, וגם המענה המשפטי בהיבט זה היו מועטים. ואם אמנם הם התקיימו, הם התמקדו לרוב בהיבט הנקודתי ולא המערכתי. לאחרונה יצא לאור הספר "ארץ בחאקי - קרקע וביטחון בישראל" שכתבו עמירם אורן ורפי רגב, ודן בצורה כוללת בנושא. בהרצאה יוצגו המסגרת העיונית לדיון בתופעה גיאוגרפית של השימוש במשאבי הקרקע לצורכי ביטחון, בדגש על אלה המצויים ביהודה ושומרון, וגם מספר נקודות מבט להסברה הנובעות מהספר "ארץ בחאקי". כמו-כן יועלו לדיון שתי גישות לפרש את המשמעויות (הגאוגרפיות, הפוליטיות, הכלכליות, החברתיות ועוד) הנובעות מתופעה זו.

גדר ומחסומים בדרום הר חברון

זאב זיוון

האקדמיה לטיס, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

גדר ההפרדה הושלמה בדרום הר-חברון ב-2006. השלמתה הייתה פרי לחצם של ראשי הרשויות בדרום על הממשלה בעקבות פיגועי הדמים בבאר-שבע ב-2004. הגדר הוקמה ברובה על תוואי 'הקו הירוק' כשהיא מותירה מחוצה לה את יישובי המועצה האזורית הר-חברון (למעט אשכולות, סנסנה ובית-יתיר). הנסיעה בציר באר-שבע - ירושלים וליישובי הר-חברון עובר דרך מחסומי הגדר: מחסום מיתר, מחסום לבנה ומחסום בית-יתיר. תפעול המחסומים באחריות 'מנהלת המעברים' שבמשרד הביטחון, עובר לידיים של חברות אזרחיות. כך למשל,

מחסום מיתר שהוא המחסום המרכזי מבחינת מספר היוממים העוברים בו מיישובי הר־חברון לעבודה בבאר־שבע והשער למעבר סחורות ישראליות לשטחים. כנקודות גבול בכל מקום מפגש בין עמים בסכסוך בעולם המחסום הוא מקום רגיש למפגש אנושי. הוא משמש כנקודת מפגש לעובדיו ושומריו האזרחים, נהגים ותושבים מיישובי הר־חברון, מעבר נהגים לקריית־ארבע וירושלים, חיילים המשרתים זמנית באבטחת יישובים, צופות מחסום WATCH, עובדי השטחים לעבודתם ולכניסת פלשתינאים לצרכים הומניטאריים. כחידוש בנוף מושך המחסום בקו הגדר רעיונות חדשים להקמה בסביבתו: בית־חולים ישראלי לשירות תושבים פלשתינאים, מחסני מטענים לשירות המסוף באתר התעשייה המיועד בצומת שוקת, מסוף למשאיות החול המיועד לבנייה בתחומי היישובים הערביים וכדומה. לתושבי יישובי הר־חברון המחסום הוא בבחינת מטרד מיותר. ההצעה לציידם בתגי מעבר מיוחדים הועלתה כמועצה למשאל תושבים שדחה את ההצעה ברוב גדול. ההרצאה תבחן את עמדותיהם השונות של הנפגשים בגדר ובמחסומים למשמעותה כנתק או כגשר.

מושב מליאה שני

העקורים מחבל עזה וצפון השומרון תמונת מצב

יו"ר: תא"ל (מיל.) עמירה דותן חכ"ל

מרכז גישור, נוה צדק

היערכות מקדימה של מערכות פסיכו-חברתיות לתכנית ההתנתקות בצפון השומרון

מרים שפירא

מהר"ת - המרכז היערכות והתמודדות בחירום, המועצה האזורית שומרון

מרגע היוודע דבר תכנית ההתנתקות ב-2004 והאיום שהיא מהווה עבור תושבי המועצה האזורית שומרון, הוחל בעבודת מניעה רחבה במחלקות החברתיות של המועצה. עבודה זו נהלה באופן מערכתי ונגעה בכל המחלקות המסייעות הרלוונטיות - החל ממנכ"ל המועצה וראשה, וכלה בעו"סים, פסיכולוגים, גננות ומורים. פותחה וגובשה תפיסה למאבק מתוך חוסן ושמירת רציפות שהתאמה לתושבים בכל יישוב ויישוב, והתקיים ליווי ייחודי בכל קהילה מ-4 קהילות המאוימות. הליווי כלל ליווי ארגוני וקהילתי, בצד פרטני ומשפחתי. נציג בהרצאה את התפיסה, תוצרי עבודה בשטח, וכן רטרופקטיבה עם מרכיבים השוואתיים לקהילות גוש קטיף.

משמעותה של השירה הקולקטיבית במהלך יישום תכנית ההתנתקות

משה בן סימון

המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

שירה של קולקטיב מתוארת בספרות כפעילות חשובה המסייעת ביצירת רגשות, אולם נושא זה לא זכה עד היום לתשומת מחקרית. ההרצאה תציג ממצאים מתוך מחקר אשר ניתח את השימוש של מפגינים בשירה קולקטיבית במהלך מחאתם כנגד יישום תוכנית ההתנתקות מרצועת עזה. מטרת המחקר הייתה לבחון את משמעות השירה הקולקטיבית כפי שחוו אותה מפגינים מחד, ואנשי כוחות הביטחון מאידך. שיטת המחקר שננקטה הינה פנומנולוגית. עשרים ושמונה ראיונות פתוחים התקיימו עם 14 מפגינים אשר לא התגוררו ברצועת עזה והצטרפו למאבק מכל קצות מדינת ישראל וכן עם 14 מפנים, אנשי כוחות הביטחון - שוטרים וחיילי מילואים. הראיונות תומללו ובטקסטים נעשה ניתוח תוכן. ממצאי המחקר מצביעים על שלושה שלבים כרונולוגיים, כאשר בכל שלב נעשה שימוש מאסיבי בסוגות מוזיקליות מסוימות. סוגות אלה אפשרו למפגינים להעלות את המורל, ליצור סולידריות חברתית, לחוות התעלות רוחנית ולעבד יחדיו טראומת הפינוי. יחד עם זאת, השירים שימשו לצורך פונקציות חברתיות נוספות אשר כוונו כלפי קבוצת המפנים. סוגות שונות שימשו לצורך פורקן אנרגיה שלילית כלפי המפנים, יצירת הזדהות בקרב המפנים עם ערכי המפגינים ונטרול המתח בין הקבוצות. גם תגובות המפנים, אשר נחשפו לשירה זו, נבדקה. הממצאים נותחו לפי תיאוריות האיחוד-פירוד של שוהם, דרכה ניתן ללמוד על דינאמיקה קבוצתית שהתאפיינה במעבר מהדגשת וקטור הפירוד לעבר הדגשת וקטור האיחוד ככל שטראומת הפינוי התקרבה.

ארבעה מימדים בשיקום קהילות עקורי גוש קטיף - ההיבט הקהילתי

שי בן יוסף

המחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

ככנס בכוננתי להציג ממצאים מעבודת דוקטורט בסוציולוגיה בה חקרתי היבטים קהילתיים של תהליך שיקום עקורי גוש קטיף. מחקרים רבים מאירים את תפקיד המפתח של קהילות בהתמודדות במצבי חירום ושיקום אוכלוסיות מטראומה. המחקרים על שיקום קהילות עקורים מתמקדים בדרך-כלל בחקר קהילות המשתקמות בעיקר במימד הפיזי בטווח של פחות משנה לאחר האירוע. למחקר שערכתי שלושה מאפיינים ייחודיים: 1. חקר שיקום במצב בו הייתה לכל משפחה אופציה ותמריצים לשיקום שלא במסגרת קהילתית. 2. חקר תהליך השיקום הקהילתי במשך שנתיים לאחר האירוע. 3. ניתוח ממצאים על בסיס גישה מורכבת המתמקדת בהשפעות גומלין בין 'בעלי העניין' בתהליך השיקום. המחקר מתמקד בשתי קהילות, בוועד המתיישבים ובמוסדות סיוע ממשלתיים ואזרחיים.

המחקר נערך בשיטה איכותנית-קונסטרוקטיבית מבוסס על ניתוח חומר שנאסף בתצפיות, ראיונות ומסמכים. ממצאי המחקר מלמדים על האופי הדינאמי והרב מימדי של מערכת השיקום ותהליך השיקום. ככנס אציג ארבעה מימדים שנמצאו כמשפעים על שיקום הקהילות:

1. המימד החומרי - השפעת סביבות המגורים השונות, התקציבים ותשתיות טכנולוגיות.
2. המימד הארגוני - התארגנות הקהילה, התארגנות בין קהילתית, הבניית מערכת השיקום.
3. המימד הרגשי - מערכות היחסים בין פרטים וקבוצות בקהילות ובינן לגורמי הסיוע.
4. המימד התרבותי - הערכים, הנורמות, דרכי הפרשנות, הצדקה וייחוס המשמעות של בעלי העניין השונים במהלך השיקום.

התערבות טיפולית סביב יום השנה לעקירה מגוש קטיף

חיה וייס

המחלקה למוסיקה, אוניברסיטת בר-אילן, מהר"ת - המרכז היערכות והתמודדות בחירום, המועצה האזורית שומרון מחקר זה, במסגרת עבודת הדוקטורט, יבחן טיפול במוסיקה כמודל להתערבות עם בני נוער שחוו אירועים טראומטיים. הגורמים לאירועים אלו הם חיים בצל טרור ועקירה מגוש קטיף. כאשר אוכלוסייה עוברת ממקום למקום באופן כפוי, נוצר נתק בקשר שבין האדם למקום ולקהילה, והוא יכול לפגוע בצורך הבסיסי בביטחון ובשייכות. לפי תאוריית הצרכים של דיסי ורייאן (2000), זהו הצורך הבסיסי ביותר של כל אדם. קפלן, כהן, מטר וויצטום (2005) טוענים כי על אף ריבוי מקרי הפינוי והעקירה בעולם, לא קיים מודל להתערבות נפשית במשברים בעת פינוי כפוי של אוכלוסייה. מטרת המחקר היא לבדוק את יעילות הטיפול הקבוצתי במוסיקה בבני נוער מגוש קטיף כשנתיים לאחר שנעקרו מבתם וחוו אירועים טראומטיים. בלקוול (Blackwell, בתוך: 1998, Dokter) טוען כי פליטים אשר חוו טראומה בעקבות מעבר כפוי נמצאים תחת השפעת הטראומה כשנה לאחר התרחשותה. אמנם האוכלוסייה מגוש קטיף אינה מוגדרת כפליטים, אך התופעות שהעקורים חווים דומות לתופעות שפליטים חווים, כמו התפרקות רוב הקהילות, התפוררות והתפרקות של משפחות וזעזוע תרבותי.

החוויות והתופעות שאפיינו את הקבוצות מגוש קטיף, כמו חוויית הפירוק, הזעם וחוסר האמון בסביבה, היו שונות מאלו המוכרות בטיפול במוסיקה בנפגעי טראומה וטרור. טכניקות

טיפול היוצרות בדרך-כלל תחושה של יציבות ורגיעה בעבודה עם נפגעי טראומה אחרים, יצרו כאן הצפה רגשית ותחושת פירוק. על בסיס השוני הזה החלטתי לחקור את הטיפול במוסיקה בבני נוער שעברו את תהליך ההתנתקות. בדרך זו אוכל ליצור מודל טיפולי שבעזרתו אפשר יהיה לטפל בבני נוער שחוו חוויות דומות או יחוו אותן, אם יוחלט בעתיד על פינוי יישוביים נוספים. המחקר הוא איכותני עם קבוצה של 7 נערות בגילאי 14, שגרו בגוש קטיף. כולן גרות באותו אתר קראוילות ושייכות לאוכלוסייה הדתית של גוש קטיף.

משאבים פנימיים וחיצוניים המשפיעים על הסתגלות ושיקום שתי קבוצות מגורשי גוש קטיף

נח מילגרם

דיקן ביה"ס לתלמידי מחקר וראש התכנית לפסיכולוגיה תואר שני, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון המחקר חקר את ההשפעה של גורמים שונים על מידת השיקום בתחומי החיים השונים אצל שתי קבוצות: 41 איש שנה לאחר הגירוש ו-60 איש שלוש שנים לאחר הגירוש. נבדקו הגורמים הבאים:

1. תכונות אישיות: נטייה לאופטימיזם (הציפייה שדברים טובים קורים בעולם) ושמירת טינה (רצון לפגוע בחזרה במי שפוגע בך).
2. הרגשות חיוביות (הרגשה נוחה ונעימה) ושלייליות (דיכאון, רוגז, חרדה) עכשוויות הקיימות.
3. ערכים אידיאולוגיים (שייכות דתית ושייכות פוליטית).
4. נתונים דמוגרפיים (גיל, מגדר, השכלה)
5. נתונים סביבתיים (ותק בגוש קטיף, עיתוי ואופן העזיבה את מקום מגוריהם - לפני, משך או בהתנגדות בסוף).

משתני השיקום היו: מידת ההישג כעת והשוואה להישג לפני הגירוש בתחומי החיים השונים: מקצוע, דיור, חיי קהילה, חינוך הילדים וחיי קהילה שלהם, הסתגלות הילדים, האווירה המשפחתית, ומחשבות על ירידה מן הארץ. בין תוצאות המחקר:

1. כצפוי, המצב כעת בכל תחומי החיים פחות טוב מאשר בעבר.
2. כמשוער, תכונה אופטימיסטית ורגשות חיוביים תרמו חיובית לשיקום; שמירת טינה ורגשות שליליים תרמו שלילית.
3. כמשוער, אלה שהעלו מחשבה לרדת מן הארץ היו פחות דתיים, ופחות שבעי רצון בשיקום.
4. הוותיקים בגוש היו דתיים וימניים, האחרונים להתגרש, וחשים רגשות שליליים יותר מעמיתיהם.

צמיחה ממוקדת פעילות בקרב עקורי גוש קטיף

ליאור אורן ודפנה בורנשטיין

המחלקה למדעי ההתנהגות וביה"ס לעבודה סוציאלית, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

מטרת מחקר אורן זה הייתה לבדוק צמיחה ממוקדת-פעילות (action-focused growth) בקרב מפוני גוש קטיף. מחקרים חדשניים (לדוגמא, Hobfoll et al, 2007) טוענים כי פעילות הקשורה לטראומה תגדיל סיכוי לצמיחה בעקבות טראומה. שאלון מחקר הכולל מדד ללחץ בעקבות

טראומה (PTSD), חוסן, תמיכה חברתית ודתית ופרטים דמוגרפיים, הועבר מספר חודשים לאחר הפינוי (זמן 1) ל-326 נבדקים, מפונים מגוש קטיף. שלוש שנים לאחר הפינוי נעשתה פנייה חוזרת לנבדקים והם ענו על שאלון המודד צמיחה בעקבות טראומה (PTG), שביעות רצון מתחומי חיים שונים וכן מידת מעורבות בפעילות חברתית/פוליטית בזמן ההתנתקות (ולאחריה).

בקרב המפונים נמצאה מידה בינונית של צמיחה (M= 59.76; S.D. = 20.57). בניתוחי רגרסיה נמצא כי משתנים שניבאו צמיחה הם: מגדר (נשים), תחושת שליטה וקשר עם בן הזוג. הנבדקים העריכו את מצבם כטוב יחסית בתחומי המשפחה, קשר עם בן/בת זוג ודתיות/רוחניות, וכגרוע במיוחד בתחומי הדיור, בריאות גופנית ויכולת לסמוך על הנהגה מקומית ומדינית. בהקשר לצמיחה ממוקדת פעילות, נמצא כי בקרב נבדקים שדווחו על רמות גבוהות של PTSD לאחר ההתנתקות, פעילות במהלך הפינוי ניבאה רמות גבוהות של צמיחה. בנוסף נמצא כי פעילות במהלך הפינוי הועילה במיוחד לנבדקים שדווחו על רמות גבוהות של PTSD ועל רמות נמוכות של תמיכה דתית מהנהגה דתית. לממצאים השלכות תיאורטיות ומעשיות חשובות.

מושב ט

**הציונות הדתית -
בין מודרנזים לפוסט-מודרנזים**

יו"ר: פרופ' יוסי כץ
אוניברסיטת בר-אילן

“מי הצבר המיתולוגי?” – תפיסת העצמי של הציונות הדתית

אודי לכל

המכללה האקדמית ספיר והמרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

המחקר עוקב אחר 'תפיסת העצמי' המצויה בקרב הציונות הדתית סביב סוגיית השתלבותה בשורות הזירה הצבאית. נראה כי בשיח הקהילתי על אודות יחסי צבא-חברה מוסברת ההשתלבות המוגברת כראויה בשל שלל הערכים התרבותיים המקודמים על-ידי החיילים, משפחות החיילים ומשפחות החללים של הציונות הדתית. התנהגויות המוצגות כאופוזיציוניות לתרבות פוליטית-נהייליסטית-מערבית-פוסט-לאומית המקשה על החברה הישראלית להתמודד עם אתגריה הלאומיים והאסטרטגיים. המחקר מבוסס על ניתוחי כתבים רבניים, פובליציסטיקה, אגרות שאלות ותשובות ויומנים אישיים שנכתבו על-ידי מנהיגי ציבור בקהילת הציונות הדתית ומתייחסים לסוגיות יחסי צבא-חברה בישראל, שיח השכול והזיכרון, הפטריוטיזם והסולידאריות החברתית. עולה כי שיח הגיוס וההקרבה נתפס כחלק ממלחמת תרבות, במסגרתה תופסים עצמם בני הקהילה כממשיכי דרכם של החלוצים הסוציאליסטים, בעוד אלה נטשו את דרך התרומה וההקרבה החברתית.

הציונות הדתית בעידן ההתנחלויות

נסים ליאון

המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

הרצאה זו תבקש לדון בפוליטיקה המורכבת של מיעוט אידאולוגי בחברה הישראלית. כדוגמה לכך אציג את המקרה של הציונות הדתית, מיעוט אידאולוגי שנראה כמבקש בעשורים האחרונים להוציא מהכוח אל הפועל את חזונו בדמות מפעל ההתנחלויות. חזון זה שנתקל בלא מעט התנגדות מצד האליטות הוותיקות בחברה הישראלית, בעיקר אלה החילונית, לא הולך עד כה לאפשרות של נקיטה בפוליטיקה של מיעוטים חברתיים כדוגמת חוגי תנועת ש"ס או החברה החרדית האשכנזית. אי הנקיטה בקו זה יכול ללמד לא רק על מגבלות הכוח של הציונות הדתית או על מחלוקות רעיוניות המשטעות בה, אלא גם על מתח מובנה שמקורו בהתפתחויות בדיוקן החברתי של ציבוריה והנהגתה בדור ההתנחלויות.

הציונות הדתית והממלכתיות: בין מרכז בורגני לימין תורני

חנן מוזס

המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

הציבור הציוני דתי ממוקם ברובו המכריע בימין הפוליטי (כ-80%) ולמרות זאת התרחיש של עקירת יישובים שאירע במהלך ההתנתקות, הינו הגורם המרכזי לפילוגים ומחלוקות פנימיות בין גיוני הכתום השונים, שהשתקפו בפילוג הפוליטי בבחירות 2009. מקור הפער בין ה"מרכז" הציוני-דתי הבורגני לבין הימין התורני לאומי הוא בתפיסה תיאולוגית שונה של המדינה. מקור הזיקה ה"בורגני" הוא "דתי" ומשקף גישה משיחית מתונה וסמלית בעיקרה, ואילו מקור הזיקה התורני לאומי הוא משיחי מובהק. הוויכוח על ייחוס הקדושה למדינה ולמוסדותיה מתרכז איפוא אך ורק בזרם התורני לאומי ואינו רלוונטי כמעט ליתר הפלגים בצה"ד, המשמרים את יחס הנאמנות למדינה ולמוסדותיה (שאינו ניזון כאמור ממוטיבציות משיחיות) גם במציאות משברית.

כתוצאה מההתנתקות חל סחף בעמדת הרוב בזרם התורני לאומי מגישה ממלכתית קלאסית לכיוון של פוסט ממלכתיות מתונה המשמרת את יחס הקדושה למדינה, אך שוללת יחס זה ממוסדותיה ומחליפה את תפיסת הגאולה האבולוציונית בגישה רבולוציונית, הטוענת שלשם המשך התנועה התהליך המשיחי יש צורך בהחלפת המנהיגות החילונית במנהיגות "אמונית". תנועת מנהיגות יהודית, על אף כישלונותיה הפוליטיים, מהווה גורם מרכזי בהדרתם של תפיסות פוסט ממלכתיות לתודעה התורנית לאומית, בדגש על נרטיב ה"עשירון הנאור" המציג את ההתרחשויות בחברה הישראלית בקונטקסט של מאבק בין אליטה שמאלנית ופוסט ציונית האוחזת במוקדי הכוח לבין ה"ציבור האמוני" האמור להחליפה וליטול מידה את מקל השליחים. להתבססותו של נרטיב העשירון הנאור בתודעה התורנית לאומית קיים פוטנציאל בתיעול הפעילות באגפים השמרניים יותר בצה"ד לפעילות ארוכת טווח, שמגמתה לבסס כוח אליטיסטי אלטרנטיבי לאליטות הליברליות השולטות היום במוקדי הכוח של החברה הישראלית. כיוון פעולה שכזה יזכה לגיבוי ולתמיכה גם מצד המרכז הדתי לאומי, שעל אף אחיזתו האיתנה ב"ממלכתיות" בנוסח הבורגני נוטה להסכים לנרטיב העשירון הנאור. כיווני פעולה אלטרנטיביים בסגנון "תג המחיר" המונעים מאוריינטציה בדלנית ואינן כוחות בשימוש באלימות חסרת אבחנה יגרמו להחרפת הקרע בין ה"ימין הקשה" ל"ימין הרך" בצה"ד, וידחקו חלקים משמעותיים בזרם התורני לאומי של הצה"ד לעמדת שוליים בחברה הישראלית. ההרצאה תלווה בנתונים סטטיסטיים המגבים את שלל ההנחות לעיל.

אל מול אורתודוקסיה משפטית: בג"צ אלון מורה – השלכות עכשוויות

חיים משגב

בית-הספר למשפטים, המכללה האקדמית נתניה, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

המחקר עוסק אחר ניתוחו הרטרופקטיבי של בג"צ אלון מורה (390/79). פסק הדין ראוי לכחינה חוזרת הן מן הבחינה המשפטית והן מן הבחינה הסוציולוגית, שכן מדובר במה שמכונה בסוציולוגיה של המשפט 'פסק דין מעצב' את יחסי המתנחלים והציונות הדתית עם הזירה המשפטית בכלל ועם בית המשפט העליון בפרט, כמו גם מעצב ומרמז על ההתייחסות המשפטית של מדינת ישראל לשטחי יש"ע במשך עשרות שנים. במיוחד עוסק המחקר בהבנת מקורותיה והשלכותיה של "התפיסה הלוחמתית", במסגרתה תפס בית המשפט העליון את שטחי יש"ע, תפיסה במסגרתה נוכחות ישראלית במקום הנה עניין של "זמניות". השלכות תפיסה זו על הריבונות הישראלית ביתר שטחי המדינה (ממערכה לקו הירוק) ינותחו בהרחבה, לצד ניתוח יחסי המתנחלים והזירה המשפטית שעוצבו במסגרת פסק דין זה.

מושב י

משבר המים בישראל

יו"ר: פרופ' ישעיהו בר-אור

המדען הראשי, המשרד להגנת הסביבה, ירושלים

פיתוח מודל הידרוגיאוכימי אזורי בתנאי חוסר ודאות (יריחו-מחולה)

יעקב אנקר^{1,2}, עקיבא פלכסר¹ ואליהו רוזנטל¹

1. החוג לגאופיזיקה ולמדעים פלנטריים, אוניברסיטת תל-אביב
2. מו"פ אזורי שומרון ובקעת הירדן

אזור המחקר משתרע על תא השטח של בקעת הירדן בין יריחו למחולה. מאזן המים התפעולי האזורי מצוי בחסר אשר מגביל את פיתוח החקלאות וההתיישבות, בנוסף תשתית מילוי הבקע רוויה במלחים מצב אשר מחייב השקיה ביתר. מחקרים קודמים הציגו כי קיים פוטנציאל מים תהום שפירים אשר מבוזבז עקב המלחת מים אלו תוך כדי מעברם את העתקי השוליים של הבקע וכניסתם לאקוואת מילוי הבקע. מחקר זה בודק הנחה זו ומציע דרכים לשיפור מצב משק המים באזור. בשל חוסר במידע חיוני הנובע מהיעדר קידוחים אשר חודרים את אקוואת החר בבקע עצמו, כלל המחקר שילוב של נתונים משרות שונים של מדעי כדור הארץ והתמטתם במודל משולב. השיטות בבסיס מודל זה כללו: מיפוי גאולוגי, ניתוח תת הקרקע בעזרת חתכים סייסמיים ובניית מודל דגריסיה גאוכימי אשר התבסס על הגימה של כל משתני המערכת ההידרוגיאולוגית במשך שלושה חורפים. התבוננות משיטות המחקר השונות שולבו למודל כמותי למחצה של אגן הניקוז. מניתוח תוצאות המחקר עולה כי: (1) מי תהום ומי נגר אכן מומלחים תוך כדי מעברם מאזור החר לבקע, לפיכך רצוי לנצלם לפני כן; (2) מאידך המודל הגאופיזי מלמד כי באזורים מסוימים חבורת החר בתוך הבקע אינה עמוקה ומאפשרת ניצול האקוואה האזורית גם בבקע עצמו.

מודל הידרוגאולוגי לאזור מרסבה פשחה

ענת ילין-דרור¹, יוסף גוטמן², עקיבא פלכסר¹, היינץ הוטצל³, וואסים עלי³ ויעקב בן-שבת⁴

1 החוג לגאופיזיקה ומדעים פלנטריים, אוניברסיטת תל-אביב, ישראל
2 מקורות, חברת המים הישראלית הלאומית בע"מ, ישראל
3 המחלקה לגאולוגיה שימושית, האוניברסיטה של קרלסרוהה, גרמניה
4 EWRE, הנדסת מים וסביבה, חיפה, ישראל

מטרת המחקר היא לשפר את יכולת ותכנון ניצול מי התהום באזור צפון ים המלח. לשם כך נבנה מודל הידרוגאולוגי תלת ממדי אשר אפשר זיהוי של דפוסי זרימת מי תהום, בחינת תכניות תפעוליות שונות קודם להפעלתן והערכת הפוטנציאל ההידרולי של האזור. האזור מוגדר בגבול בין ארידי לארידי למחצה וקיים בו מחסור במים שפירים. מקובל כי אזור זה הינו אחד ממוצאי האקוואה המזרחית אשר ניתן לניצול נוסף קודם למפגש עם ים המלח. מחקרים קודמים גילו כי נפחים משמעותיים של מים שמקורם באזורי המילוי החוזר הממוזגים של גב החר, מומלחים בשל ערבוב עם תמלחות הבקע ומי ים-המלח.

הגאולוגיה וההידרולוגיה באזור הינן מסובכות מטבען בקיים בנוסף מחסור בנתונים פיזיים של המערכות השונות. בשל מגבלות אלו היקף המודל לפתרון הבעיות שהוזכרו הינו נרחב והוא מתבסס במידה רבה על נתונים משניים אשר מלמדים על ההידרוגאולוגיה והגאולוגיה האזוריות. לפיכך יש להתייחס למודל למרות היותו כמותי כאל מודל קונספטואלי עד לביצוע ואלידציה של תוצאותיו. אם זאת, תוצאות אלו מלמדות כי קיים נפח משמעותי של מים שפירים שראוי לנצלם.

היבטים בהשקיית כרמי ענבי יין באזור החר

ישי נצר^{1,3}, שיבי דרורי^{1,2} וגלעד פרוינד³

1. הפקולטה לחקלאות ברחובות
2. מו"פ אזורי שומרון ובקעת הירדן
3. מו"פ החר המרכזי

בשנים האחרונות ניכרת בכרמי ענבי היין מגמה של הפחתה במנות המים במטרה לבלום צימוח וגטטיבי נמרץ המתחרה עם מבלעי הפרי על המוטמעים כמו-כך, קיימת דרישה מצד הייננים לקבל אשכולות בעלי גרגר קטן מכיוון שמרבית חומרי הארומה של היין מצויים בקליפת הפרי. לצד מגמות אלו מתקבלים דיווחים מחקלאים על מגמה של פחיתת יכולים כנראה בעקבות השיפה לעקות יובש חוזרות וממושכות. בשנה שעברה אף נצפו בכרמים באזור החר והשפלה תופעות של "עלפון אשכול / דבלנות" (Berry Shrinkage) ופחיתת יכולים כתוצאה מגרגרים "צימוקיים" (ידע אישי).

ההשקיה כיום נסמכת על השקיה על-פי התאדות בלבד במקרה הטוב ובחלק גדול מהמקרים על "תחושות בטן". על-פי הניסיון שנצבר באזור לכיש פותח מודל המבוסס על גודל הנוף ועל התאדות. יוצג ניסוי להתאמת המודל לענבי יין ולאזור החר. מחסור המים בארץ בכלל ובאזורים נטולי "מכסות מים" כמו אזור החר מחייבים את המעבר לשימוש בקולחים. יוצג מערך ניסוי ביישוב שילה הבוחן את השפעת הקולחים על היבטים של המלחה ועל איכות הענבים והיין בזן קברנה סובניון. כמו-כן יוצג מערך ניסוי "עזרה ראשונה" למזיק ישן / חדש (אקרית הפקע) ודרכי התמודדות.

בחינת כנות גלעיניים לעמידות להשקיה בקולחים

שמואל זילכה, אסף ינאי וישראל דוד

המכון למדעי הצמח, מינהל המחקר החקלאי, מרכז וולקני

ענף עצי הפרי הנשירים-גלעיניים בארץ משתרע על שטח של כ-90,000 דונם, וצורך כ-50 מיליון מ"ק מים לשנה. הדלדול במשאבי המים השפירים, מחייב מעבר המטע הגלעיני להשקיה בקולחים. מי קולחים, בהתאם למקורם, יכולים להכיל ריכוזים גבוהים של כלור, נתרן ובורון, אשר עלולים לפגוע בעצים. המטרה הייתה לבצע בירור של כנות מורכבות בזנים מהמינים אפרסק, שזיף ושקד לפי רמת סבילות לריכוזים גבוהים של מרכיבי הקולחים מלח, בורון וצירופם. נבדקו הכנות העיקריות הנמצאות בשימוש המסחרי בארץ בגידול האפרסק (GF-677, הנסן, בלאדי, קדמן, פרסיאנה, מיראן), השקד (GF-677, הנסן, קדמן) והשזיף (GF-677, הנסן, מיראן, מריאנה, פרסיאנה, סיטיישן ו-2729).

נבדקה תגובת העצים לטיפולים, לפי המדרים של התארכות העצים, התארכות הענפים הצדדיים, התעבות הגזע, סימפטומים חזותיים, הטמעה, ריכוזים של יסודות בעלים, בגזע ובשורש ומשקל גזע ושורש. אפרסק המורכב על פרסיאנה צבר ריכוזים נמוכים של כלוריד ובורון בנוף באופן משמעותי יחסית לכנות האחרות. נראה כי יש קשר בין ריכוז נמוך של בורון וכלוריד בעלים לבין הנזק שהם גורמים לעץ. השקד שהראה את דרגת הסבילות הגבוהה ביותר מבין המינים שנבדקו וצבר את כמות הנתרן הגבוהה ביותר, נראה כבעל רגישות נמוכה לנתרן המצטבר. ככל שריכוז הבורון בתמיסה היה גבוה יותר, כן היה גבוה יותר ריכוז הכלוריד בעלים. ייתכן שבנוכחות בורון חל צימוח מועט של עלים והכלוריד מתרכז במספר נמוך יותר

של עלים. הכנות שנמצאו כיותר סבילות למרכיבי הקולחים בשזיף ובשקד הן: הנסן ו-GF-677,
ובאפרסק, פרסיאנה ומיראן ורק אחריהן הנסן ו-GF-677.

מושב יא

מחקרים בתקופות הקדומות

יו"ר: ד"ר בועז זיסו
אוניברסיטת בר-אילן

הזריחה והשקיעה של מזל כימה (הפליאדות) וקביעת התאריך המדויק של תחילת המבול על-ידי התנאים רבי יהושע ורבי אליעזר

אריאל כהן

המכון למדעי כדור הארץ, האוניברסיטה העברית בירושלים

במסכת ראש-השנה בתלמוד הבבלי, קושרים רבי יהושע ורבי יחזקאל את היום ה-17 בחודש השני, יום תחילת המבול, עם מערכת הכוכבים כימה הידועה כקבוצת הכוכבים של הפליאדות. תאריך זה ניתן לגבי שנת המבול שהוא על-פי התנ"ך בגרסת המסורה שנת 1656 לאחר מולד אדם. שעות זריחתה ושקיעתה של קבוצת הכוכבים של הפליאדות, המשתנות עם תאריכי השנה, התקבלו בתרבויות רבות כמסמלות את תחילת תקופת הגשמים וסופה, ומעקב אחרי קבוצת כוכבים זו ושל קבוצת כוכבי ההיידות הסמוכה, שימש בתרבויות אלה לחיזוי חילופי עונות השנה – וראה, לדוגמה: Lynn Ceci (1978)*.

אנו נראה כי רבי יהושע ורבי אליעזר התכוונו במסכת ראש השנה ליום המדויק בשנה הנדונה בהתבסס על הקשר בין חודשי הירח לבין השנה השמשית, זאת בניגוד לדעה המקובלת (המתבססת על פירוש רש"י) כי כוונתם הייתה רק לציין עובדה הקושרת באופן כללי את הפליאדות עם קרבתם למזל טלה ולתחילת האביב. בנוסף, אנו נראה כי קשר אסטרונומי דומה בין ה-17 לחודש השני ושנת המבול היה קיים גם לגבי שנת המבול על-פי הכרונולוגיה של גרסת התנ"ך של "תרגום ה-70" שהייתה מקובלת על-ידי הביזנטים. בגרסה זו שנת המבול הייתה שנת 2242 למולד אדם. למסקנות מאמר זה יש השלכה לגבי הדיון בסוגיה באיזו מידה הושפעה קביעת הכרונולוגיה בגרסאות השונות של התנ"ך מחישובים אסטרונומיים, כפי שהציגו במאמרים קודמים.

*Lynn Ceci, 1978; "Watchers of the Pleiades: Ethnoastronomy among Native Cultivators in Northeastern North America", *Ethnohistory*, vol. 25, No. 4 (Autumn, 1978), pp. 301-317.

גיל ופרופיל של [אשה שהפכה] נציב מלח

עמוס פרומקין

המחלקה לגאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

צמד מילים קצר וקולע: "נציב מלח" (בראשית יט:כו) הינו בין התאורים הגאולוגיים/מורפולוגיים הקדומים בעולם. האם קיים קשר בינו לבין נציב המלח שגובהו 20 מ' המוכר כיום בהר סדום כעמוד מלח שהפרופיל שלו מזכיר דמות אשה, ומכונה "אשת לוט"? והאם קיים קשר בין שניהם לבין נציב המלח של אשת לוט שנצפה על-ידי יוסף בן-מתתיהו? נציב המלח המוכר כיום הינו היחיד הידוע באזור ים המלח ובארץ ככלל. בניגוד להערכות קודמות, שטענו כי העמוד שבהר סדום עוצב על-ידי מי גשם, המורפולוגיה של העמוד, החלל שמסביבו וצנירי ההמסה שבדופן ההר מעידים כי העמוד הינו שריד של רופף מערה שהתמוטטה. המערה נוצרה על-ידי זרימה נחלית שפעלה עד לפני כ-4000 שנה. זאת לפי גילי פחמן 14 של עצים באגף הצפוני של המערה, שטרם התמוטט. התמוטטות המערה קשורה אולי לרעידת אדמה בעוצמה גבוהה באותה תקופה. קצב ההתרוממות הטקטונית באתר הינו 3.5 ± 9.3 מ"מ בשנה, ומכאן שהעמוד היה בעת היווצרותו קרוב במידה ניכרת למרגלות הר סדום. הופעת העמוד גרמה אולי להתפתחות המסורת התנכ"ית על אשת לוט שהפכה לנציב מלח.

אודות קבלתו של השם אלכסנדר לאונומסטיקון היהודי

נחום כהן

המכללה האקדמית לחינוך אחווה

אלכסנדר הגדול היה ידוע בסובלנותו כלפי העמים שכבש מידי הממלכה הפרסית, אם אלה לא גילו התנגדות להשתלטותו. בניגוד לכובשים גדולים אחרים בעת העתיקה הוא לא אפשר לפגוע בנכבשים ללא צורך. היו שראו בזאת מדיניות שהפעיל לתועלתו. אמת, טובה גדולה עשויה הייתה לצמוח לו מקניית לבם של עמי אסיה הקטנה, הסורים, הפניקים, המצרים ואחרים. אפילו את הפרסים, שאת ממלכתם הרס, אך אותם ייעד להיות שותפים מלאים בשלטון לאחר תום מסעו, הטה לצדו בדרכים שונות.

על הרקע הזה תיבחן קבלתו של השם אלכסנדר לאונומסטיקון היהודי. נראה ששם זה היה השכיח ביותר מבין כל השמות הזרים שאומצו על-ידי היהודים בתקופת בית שני. חשוב לציין שהמקורות העיקריים המספרים את תולדות מסעו של אלכסנדר הגדול, אינם דנים כמעט בסוגיית יחסו עם העמים שחיו בארץ-ישראל בתקופות מעברו שם (331-332 לפנה"ס). בכל זאת ניתן להתחקות אחר מסכת קשריו עם היהודים ממקורות אחרים. ננסה לברר מה שכנע את אלכסנדר לנהוג ביהודים במידת החסד. האם בשל כך גמלו היהודים למלך הכובש באמצעות אמוץ שמו? סיפורים ואגדות שונים ניתן למצוא במקורות על הקשרים בין אלכסנדר ליהודים. רבים מהם מתועדים במקורות יהודיים, אחרים נשזרו במסכת העלילות הנכללות במה שנהוג לכנות "הרומן של אלכסנדר" (ראו: א' צ'ריקובר, "היהודים והיוונים התקופה ההלניסטית" ו' דן, "עלילות אלכסנדר הגדול"). האם כמו בכל מיתוס גם כאן קיים גרעין של אמת? הראיות מעידות על כך שהשם אלכסנדר על גרסאותיו השונות הכה שורשים בקרב היהודים וקיימות עדויות על השימוש בו עד סוף העת העתיקה ואף במהלך ימי הביניים.

תעשיית הבשמים ומשחות המקרא והקוסמטיקה בעין בוקק

מרדכי גיחון

החוג ללימודים קלאסיים באוניברסיטת תל-אביב

חפירות ה"אופיקינה", בית המלאכה בעין בוקק, קוימו בשנים 1968-1970; 1981, על-ידי המגמה לארכאולוגיה של החוג ללימודים קלאסיים, באוניברסיטת תל-אביב בהנהלת פרופ' מרדכי גיחון. החפירות חשפו מתקן תעשייתי בו נשמרו מתקני הייצור באופן ייחודי כמעט. מימדי ההתקנים מעידים על חומרי גלם עדינים והפקה בכמויות קטנות שלא כשמן או יין. המתקנים: כבשנים, מוקדים, אגנים, שח דריכה, מכתש רבתי, תיבת מידות להכיל חומר גלם כו'. ערוכים בחדרים ומרחבים שונים סביב לחצר קטורה ובמרחב אחד בשיטת הסרט הנע כדי לעבד את המצרך אשר נוצר במקום.

על-פי מקורות, החל באיורים מצריים עתיקים וכלה במדרוך של אל קינדי מן המאה החמישית לייצור בשמים, תמרוקים ולזיקוק בנוסף לממצא ההתקנים, ניתן לשחזר תהליך אחד או תהליכים מקבילים של ייצור בשמים ומשחות כתמרוקים וכתרופות. חומרי הגלם שהתגלו בפסולת הייצור הרבה ובאכסונם כללו תמרים, חימר (אספלט) ואפר רב אשר מכיל שמנים אטריים, ושיירי לנולין. חלקו של אפר מקורו בחומרים צמחוניים (ענפים, זרדים וכו') אשר דבקו בדפנות המתקנים. מקומו של המתקן, באתר אקלימי קשה ביותר ומרוחק ממרכז הארץ, מלמד כי הוקם לניצול חומרי גלם מקומיים: תמרים וחימר, וצמחי בושם ומרפא. בין אלה אנו מצביעים על הסבירות הרבה שביניהם בלט האפרסמון. האתר הוקם על-ידי הורדוס המלך, חרב במלחמת החורבן ושופץ ארעית(?) בימי בר-כוכבא. שני מפלסי הייצור הודאיים הם מימי ירשי הורדוס והפרוקורטורים ועד לחורבן בית שני. ההרצאה תדגיש את ההתאמה המופלאה של הממצא לכל הידוע בנדרון, את אי ההתאמה לייצור כל מוצרים אחרים, ואת

הסבה להקמת האופקינה שם ולנטישתה. תוצאות החפירה פורסמו בשנת 2000, אבל הצעות מוזרות לייצור אחר במקום (לרבות אינדיגו במסגרת הכנס ה-18 למחקרי יהודה ושומרון) מצריך הסבר של ייחודיות הייצור ועדותיו שאינם ניתנים ליישוב עם זיהויים שונים.

הלכה פולמוסית במגילת ירושלים החדשה

אבי סולמון

יצהר

מטרת הרצאה זו לדון בהלכה הנוגעת לטכס החלפת לחם הפנים המתועדת במגילת ירושלים החדשה, כמאפיין לאופי ההלכתי הפולמוסי של המגילה. במסגרת הרצאה נדונה ההלכה במגילת ירושלים החדשה שהוא נושא שלא נדון עד כה כמעט על-ידי חוקרי המגילות השונים, מאחר וכולם דנו בתיאורים הארכיטקטוניים של המגילה, ובכך חשיבותה. מסגרת הרצאה נעמוד על הצווים הנוגעים בפרטים השונים של טכס החלפת לחם הפנים המתועדים במגילת ירושלים החדשה, תוך כדי השוואה לתיאורים המקראיים, למגילות קומראן ובעיקר למקורות חז"ל, מתוך מגמה להתחקות אחר השיטה ההלכתית שהנחתה את מחבר המגילה, ועל-מנת לנסות להבין את היסודות לצווים השונים בהם דן מחבר מגילת ירושלים החדשה. במספר רב של צווים הנדונים בירושלים החדשה יש הקבלה או זהות למגמות ההלכתיות המשתקפות מאסכולת תורת כוהנים, ספר יחזקאל ולצווים הנדונים במגילת המקדש, ניתן להגיע למסקנה שזו התפישה ההלכתית המיוצגת בירושלים החדשה.

עיון השוואתי בפרטי טכס החלפת לחם הפנים, לצד השימוש שעשה מחבר מגילת ירושלים החדשה בחלק מהמונחים ההלכתיים הידועים מחז"ל, מלמד על כך שמחבר מגילת ירושלים החדשה היה ער להלכה הפרושית אך בחר להתפלמס עמה, מתוך מגמה של שמירת המקדש וקודשיו. כתוצאה מכך ניתן להגיע למסקנה שמחבר המגילה היה נתון אף הוא בפולמוס מתמיד ואולי אף עיקש, עם השיטה ההלכתית מבית מדרשם של הפרושים.

מושב יב

חינוך, משפחה ותרבות

יו"ר: פרופ' נח מילגרם

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

סגנון הורות ועמדות כלפי אלימות כנגד ילדים בקרב אמהות ובנותיהן תושבות יהודה ושומרון, במגזר הדתי והחילוני

שרה בן דוד^{1,2} ומלי שחורי¹

1. המחלקה קרימינולוגיה, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
2. מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן

במחקר זה נבדקה העברה הבין דורית של סגנונות הורות והקשר בין עמדות כלפי אלימות לבין סגנון הורות, בשני דורות של תושבות יהודה ושומרון דתיות וחילוניות. השתתפו 198 נשים, 99 אמהות ו-99 בנותיהן, כמחצית דתיות והשאר חילוניות. ממצאי המחקר מצביעים על הבדלים בין דוריים בשתי קבוצות המחקר, ועל הבדלים בין דתיות לחילוניות. בסגנון הורות סמכותי נמצאו הבדלים בין דוריים, כאשר הבנות מאופיינות בסגנון ההורות הסמכותי יותר מאשר אמהותיהן, ללא קשר למידת הדתיות. לגבי סגנון הורות מתירני נמצא מעבר לסגנון הורות מתירני יותר בקרב הבנות הדתיות בהשוואה לאמהותיהן, בקרב החילוניות לא נמצא הבדל בין הבנות לאמהות. לא נמצאו הבדלים בסגנון הורות סמכותני - סגנון שמבוסס על התפיסה שההורים הם הקובעים הבלעדיים, ועל עקרונות "שכר" ו"עונש". לגבי העמדות כלפי שימוש באלימות עולה שהבנות פחות תומכות באלימות ככלי לחינוך הילדים, מעבר למידת הדתיות. יחד עם זאת, הדתיות תומכות פחות באלימות בחינוך מאשר החילוניות, מעבר להבדלי הדורות. ממצאי המחקר מאשרים את התפיסה שקיימת העברה בין דורית בסגנון הורות, אם כי העברה זו תלויה קבוצה וסגנון. לא נמצא שקיימת העברה בין דורית לגבי התמיכה באלימות בחינוך, ונמצאו הבדלים בין הבנות לאמהות במשתנה זה. באופן כללי ניתן לומר כי השינויים שחלו בתפיסות חינוכיות כלליות חדרו גם למשפחות הדתיות, אם כי בקצב שונה מאשר במשפחות החילוניות.

"שברו את הכלים": שבירת המונופול בהשכלה הגבוהה בישראל

ניצה דוידוביץ^{1,2} ורן סואן^{1,3}

1. המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון
2. מו"פ האזורי השומרון ובקעת הירדן
3. סמינר הקיבוצים

מחקר זה עוסק בשבירת מונופול האוניברסיטאות בהשכלה הגבוהה בישראל. הוא מאיר את הנושא בעשותו שימוש במרכז האוניברסיטאי אריאל כחקר אירוע. הוא מצביע על התנפצות ההגמוניה של האוניברסיטאות, כשחקן ראשי במערכת האקדמית, עם התפתחותן של המכללות האזוריות, שטלטלו את מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל, על כל תחומיה: יעדיה, פרופיל הסטודנטים, מבנה תכניות הלימוד והמבנה הארגוני של המוסדות האקדמיים. הוא בוחן כיצד השפיעה פתיחת שערי ההשכלה הגבוהה בעשור האחרון על מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל, אוניברסיטאות ומכללות, ומציע תסריטים אפשריים להשפעתן של המגמות החברתיות על ההתפתחות של המכללות האזוריות ועל מערכת ההשכלה הגבוהה בכללותה. המחקר פורש סקירה היסטורית של התפתחות המוסדות להשכלה הגבוהה בישראל ומצביע על כך שהיא מלמדת על דיאלוג אקדמי-חברתי, שנתקם בין המוסדות האקדמיים השונים: אוניברסיטאות ומכללות, שקמו לאחר האוניברסיטה הראשונה, ואשר התפתחו בצילה ובהשפעתה. עוד גורס המחקר, שהמגמות מצביעות כי מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל צועדת לקראת מערכת מוניסטית, כשהמוסדות האקדמיים לסוגיהם מתקרבים זה לזה, מתערים

זה בזה ומעורבים זה בזה. בעקבו אחר התפתחותה של המכללה האקדמית יהודה ושומרון מצביע המחקר על התפישה האוניברסיטאית שהנחתה את המהלכים השונים של המוסד לאורך הזמן. מסקנתו היא שהמקרה של מוסד זה אינו חריג או יוצא דופן. נהפוך הוא, ניתן לראות בו דוגמה למגמה ברורה של שבירת המונופול האוניברסיטאי, מקרה חלוצי של "שבירת כלים".

פריחת המחקרים האזוריים והסיוורים הלימודיים ביו"ש בעשור האחרון

יוסי שפנייר

המכללה האקדמית אורות ישראל, אלקנה

המחקר האזורי והסיוורים הלימודיים באזור יו"ש בעשור האחרון ראויים לציון עקב פריחתם ושגשוגם. התופעה מעידה שיש עשייה בשטח וקיים רצון לדעת ולהשכיל בקרב קהל רחב של שוחרי ארץ-ישראל. בסקירה שתוצג נדגים כמה משמעותי ודינאמי הוא הרצון לידע עממי ומקצועי בנושא ידיעת הארץ כיום. לצימאון זה יש שורשים קדומים שהתעצמו עם הקמת המדינה אך יש לה גווני התפתחות חדשים שהופכים את העיסוק בתחום לנחלת הכלל ולא רק של קומץ חוקרים המשוגעים לעניין. ימי עיון רבי משתתפים, פרסומים בבמות שונות, הם חלק מתופעה מבורכת של הפצת חקר הארץ להמונים שמתרחשת בשנים האחרונות וחלקם הלא מבוטל נערך בתחום יו"ש. ד"ר יעקב אשל ז"ל, שכנס זה מוקדש לזכרו, יש לו חלק חשוב בתופעה הנידונה ביסוד מחקרי יהודה ושומרון לפני 19 שנה, דגם שהפך מקור לחיקוי בתחומים ואזורים שונים.

בתחום סיוור השטח ביו"ש, יש בשנים האחרונות התפתחות מרשימה. אם על-ידי גופים ממלכתיים, בתי-ספר שרה, מדרשות, או עם על-ידי יוזמות אישיות שאינן קשורות בגוף חינוכי מאורגן. במסגרת ההרצאה נדגים את הפריחה הקיימת בשטח בנושא זה. שילוב המחקר האזורי והסיוורים המקצועיים בשטח מעידים ללא ספק על מגמה מתמשכת שהולכת ומעצמת בעשור האחרון, להכרה מעמיקה עם חבל ההר המרכזי.

השומרוני-סאמרי ועגל הזהב

נסים דנה

המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון

בספר שמות פרק לב (וכן בספר דברים פרקים ח-ט ובספר נחמיה ט) יש התייחסות לחטא העגל. מתוך מקורות אלה ניתן ללמוד כי ארבעים יום לאחר שמושה עלה השמימה, פנו בני ישראל לאהרן ואמרו לו: "קום עשה לנו אלוהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו". לאחר שבני ישראל מביאים את נזמיהם נאמר: "ויקח מידם, ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל". למחרת מעלים בני ישראל עליו עולות.

אף הקוראן, ספר הקודש של המוסלמים, מתייחס לחטא העגל וזאת במספר מקומות (פרק שני פסוקים 51, 92-93; פרק 7, פסוקים 148-156; פרק 20, פסוקים 83-97 ופרק 4, פסוק 153). יש קווי דמיון רבים בין התיאורים המקראיים לתיאורים שבקוראן, אך בולט הבדל גדול אחד: בפרק 20 בקוראן מסופר על שומרוני-סאמרי שהייתה לו מעורבות פעילה בעשיית עגל הזהב (הציטוטים דלהלן לקוחים מתרגום הקוראן של פרופ' אורי רובין):

אמר [אלוהים], העמדנו את בני עמך בניסיון לאחר לכתך מהם, והסאמרי התעה אותם (פסוק 58).

אמרנו [בני ישראל למשה], לא מדעתנו הפרנו את הבטחתנו לך, עמוסים היינו בשכיות החמדה של האנשים, על כן השלכנו אותן, וגם הסאמרי הטיל [זהב] (פסוק 78).

אמר [משה לסאמרי], ומה היה לך, סאמרי: אמר, הבחנתי באשר לא הבחינו בו הם, ונטלתי חופן מעקבות השליח והטלתי אותו, כי כך השיאני לבי: אמר [משה] כלך לך, ומעתה תאמר כל חיידך, אין לגעת בי... (פסוקים 59-79).

יש דעות אחדות באשר לדמותו העלומה של השומרונני-סאמרי: יש הקושרים אותו עם רחבעם בן נבט שעשה שני עגלי זהב (מלכים א' יב, כח) ויש הקובעים שהשומרונני-סאמרי כלל אינו דמות מקראית.

בהרצאה אעשה שימוש במקורות יהודיים, מקרא ותלמוד, במגמה לנסות ולזהות את מקורה של דמות עלומה זו.